

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Криворізький національний університет

Навчально-науковий інститут економіки і торгівлі імені Михайла Туган-
Барановського

ДОПУСКАЮ ДО ЗАХИСТУ
Гарант освітньої програми

_____ Федотова Т.А.

«_____» _____ 2026 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «Бакалавр»
зі спеціальності 051 «Економіка»
освітньої програми «Економіка»

на тему: «**Міграційні процеси в Україні та їх вплив на соціально-
економічний розвиток**»

Виконав:

здобувач вищої освіти

Олійник Катерина Дмитрівна
(прізвище, ім'я, по-батькові)

Керівник:

д.е.н., професор Бочарова Ю.Г.
(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Засвідчую, що у кваліфікаційній
роботі немає запозичень з праць
інших авторів без відповідних
посилань

Здобувач вищої освіти _____

(підпис)

Кривий Ріг
2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Криворізький національний університет
Навчально-науковий інститут економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Кафедра економіки та бізнесу
Форма здобуття вищої освіти: заочна
Ступінь бакалавр
Галузь знань
Освітня програма Економіка

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Гарант освітньої програми

Федотова Т.А.

підпис

«_____» _____ 20__ р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Олійник Катерина Дмитрівна

прізвище, ім'я, по батькові

1. Тема роботи: «Міграційні процеси в Україні та їх вплив на соціально-економічний розвиток»

Керівник роботи д.е.н., професор Бочарова Ю.Г

науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали

Затверджені наказом ректора Криворізького національного університету
від “_____” _____ 20__ р. № _____

2. Строк подання здобувачем ВО роботи “25” травня 2026 р.

3. Вихідні дані до роботи: _____

4. Зміст (перелік питань, які потрібно розробити):

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень).

(За потреби зазначаються П.І. по Б. консультантів за розділами роботи)

6. Дата видачі завдання: «23» січня 2026 р.

7. Календарний план

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Підготовка 1 розділу	02.02.2026-28.02.2026	
2	Підготовка 2 розділу	02.03.2026-10.04.2026	
3	Підготовка 3 розділу	13.04.2026-02.05.2026	
4	Корегування підрозділів, підготовка висновків	03.05.2026-16.05.2026	
5	Оформлення додатків	17.05-24.05.2026	
6	Підготовка доповіді та презентації	25.05-31.05.2026	

Здобувач ВО _____ Олійник К.Д.
(підпис)

Керівник роботи _____ Ю.Г. Бочарова
(підпис)

РЕФЕРАТ

Загальна кількість в роботі:

Сторінок 51, рисунків 6 таблиць 9 додатків 0,
графічного матеріалу____, використаних джерел 36

Об'єкт дослідження:	міграційні процеси (зовнішні та внутрішні) в Україні
Предмет дослідження:	причинно-наслідкові зв'язки між міграційними процесами та показниками соціально-економічного розвитку України
Мета дослідження:	дослідження міграційних процесів в Україні та їх впливу на соціально-економічний розвиток, розробка напрямів та інструментів підвищення ефективності міграційної політики України.
Методи дослідження:	узагальнення, порівняння, аналіз, синтез, індукція, дедукція, групування, табличний, графічний методи, методи аналізу динамічних рядів
Основні результати дослідження:	- досліджено сутність, причини, різновиди міграції та її вплив на соціально-економічний розвиток країн; - визначено сутність та інструменти державної міграційної політики; - визначено основні показники стану та особливостей міграційних процесів країни; - проаналізовано міграційні процеси та міграційну політику України у довоєнний (2010-2021 рр.) та воєнний періоди (2022-2025 рр.) - досліджено вплив міграційних процесів в Україні на її параметри соціально-економічного розвитку; - обґрунтовано напрями та інструменти підвищення ефективності міграційної політики України.
Ключові слова:	міграція, міграційні процеси, міграційне сальдо, ВПО, біженці, міграційна політика, ефективність

ЗМІСТ

	Стор.
Вступ	6
Основна частина	8
Висновки	46
Список використаних джерел	49

ВСТУП

Актуальність теми. Після початку повномасштабного вторгнення міграційні процеси в Україні досягли безпрецедентних масштабів і обумовили катастрофічні демографічні втрати, «відток мізків і рук», загострення дефіциту кадрів на ринку праці та критичне навантаження на систему соціального захисту й пенсійного забезпечення, що в свою чергу негативно позначається на соціально-економічному розвитку країни не тільки у короткостроковій, але й середньо- та довгостроковій перспективі. У цих кризових умовах виникає гостра практична та теоретична потреба в комплексному аналізі сучасних трендів міграції, об'єктивній оцінці їхніх прямих і опосередкованих наслідків для національної економіки, а також у розробці стратегічних напрямів та інструментів підвищення ефективності міграційної політики України.

Мета і завдання кваліфікаційної роботи. Метою кваліфікаційної роботи є дослідження міграційних процесів в Україні та їх впливу на соціально-економічний розвиток, розробка напрямів та інструментів підвищення ефективності міграційної політики України.

Для досягнення поставленої мети у роботі визначено наступні завдання:

- дослідити сутність, причини, різновиди міграції та її вплив на соціально-економічний розвиток країн;

- дослідити сутність та інструменти державної міграційної політики;

- визначити основні показники стану та особливостей міграційних процесів країни;

- проаналізувати міграційні процеси та міграційну політику України у довоєнний (2010-2021 рр.) та воєнний періоди (2022-2025 рр.)

- дослідити вплив міграційних процесів в Україні на її параметри соціально-економічного розвитку;

- запропонувати напрями та інструменти підвищення ефективності міграційної політики України.

Об'єктом кваліфікаційної роботи є міграційні процеси (зовнішні та внутрішні) в Україні.

Предметом кваліфікаційної роботи є причинно-наслідкові зв'язки між міграційними процесами та показниками соціально-економічного розвитку України.

Методи дослідження. Результати дослідження було одержано з використанням таких методів: узагальнення, порівняння, аналіз, синтез, індукція, дедукція, групування, табличний, графічний методи, методи аналізу динамічних рядів.

Інформаційну базу дослідження становлять офіційні статистичні дані, у т.ч. Державної служби статистики України, ООН, Міжнародна організація міграції; наукові праці зарубіжних та українських вчених.

Основні результати кваліфікаційної роботи, які формують наукову новизну полягають у тому, що:

досліджено сутність, причини, різновиди міграції та її вплив на соціально-економічний розвиток країн;

досліджено сутність та інструменти державної міграційної політики;

визначено основні показники стану та особливостей міграційних процесів країни;

проаналізовано міграційні процеси та міграційну політику України у довоєнний (2010-2021 рр.) та воєнний періоди (2022-2025 рр.)

досліджено вплив міграційних процесів в Україні на її параметри соціально-економічного розвитку;

запропоновано напрями та інструменти підвищення ефективності міграційної політики України.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Поняття «міграція» етимологічно походить з «...латинської (лат. *migratio* – переселення) означає переміщення людей з однієї території на іншу зі зміною постійного місця проживання» [36]. У науковий обіг поняття «міграція» було введено Е. С. Лі [36].

Незважаючи на значний науковий та практичний інтерес до питань міграції, на сучасному етапі розвитку наукової думки не існує загальноприйнятого підходу до трактування цього поняття. Разом із тим, сучасна наука розглядає міграцію як багатогранне явище, що виходить за межі простого територіального переміщення.

Як зазначає Попик О. В., міграція є надзвичайно «мозаїчною, складною та конфліктогенною», поєднуючи в собі історичну тяглисть та модерні виклики [12].

Калініна С. П., Булатова О. В., Кушнарєнко О. П., Савченко Е.О стверджують, що міграція – форма сучасних міжнародних процесів, що «...пов'язані з потоками факторів виробництва, оскільки робоча сила виступає основним чинником забезпечення безперервної діяльності суб'єктів господарювання, несучи в собі сукупність знань, навичок та умінь, які застосовує у формі трудового компоненту людського капіталу»[8].

Своєю чергою, Назарова Г. В., Остапчук В. В., «Міграція населення розглядається як процес, притаманний руху людини у суспільно-економічному просторі, незважаючи на зміни у економічному та соціальному устрою... Міграція у широкому розумінні слова, охоплює усі види переміщень населення у просторі, зокрема сезонні, епізодичні, маятников» [16].

Так, Мульська О. П. стверджує, що міграція – це «сукупність умов, факторів і ресурсів, об'єднаних потоками інформації, що спрямовані на просторовий розподіл населення» [36]. При цьому Мульська О. П. зазначає, що на сучасному етапі розвитку теорії міграції замість поняття «міграція» активно використовується поняття «міграційний процес», коли мова йде про державне регулювання міграції, оцінки її наслідків [36].

Фундамент наукового аналізу міграції було закладено ще у ХІХ ст. Е. Г. Равенштейном, який першим обґрунтував домінуючу роль економічних чинників у прийнятті рішення про переміщення [7].

Сучасна наука розмежовує поняття «міжнародна міграція» (зміна місця проживання) та «міжнародна трудова міграція», де ключовою метою є формування інтернаціональної вартості робочої сили шляхом пошуку вищої винагороди та кращих умов життя [4, 6]. Так, Іващук І. О., Стахова Н. В., Живко М. А. стверджують, що «Міжнародна міграція населення – це переміщення людей (сімей) у міжнародному територіальному просторі з метою пошуку місця постійного проживання, в той же час як міжнародна трудова міграція робочої – «переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу в пошуках роботи, вищої заробітної плати, кращих умов життя, у процесі якої відбувається формування її інтернаціональної вартості» [4].

Дзеніс О. О., Шарко Н. Г. «це процес переміщення осіб для подальшого працевлаштування з місця їхнього звичайного проживання до країни, громадянами якої вони не є» [6].

Важливим аспектом дослідження міграції як феномену є аналіз її детермінації.

Аналіз джерел [1-16] дозволяє стверджувати, що на сучасному етапі розвитку теорії міграції немає єдиного підходу до визначення критеріїв та різновидів міграції. У роботі для забезпечення системності дослідження запропоновано уточнену класифікацію міграційних процесів (табл.1)

Таблиця 1 - Систематизація класифікаційних ознак та різновидів міграції населення

Класифікаційна ознака	Різновиди	Особливості
Просторова (територіальна)	Внутрішня, зовнішня (міжнародна)	Переміщення в межах однієї країни або з перетином державних кордонів.
Правовий статус	Легальна, нелегальна (ірегулярна)	Наявність або відсутність законних підстав для в'їзду та перебування.
Напрямок руху	Еміграція, імміграція, реєміграція, транзит	Виїзд, в'їзд, повернення або використання країни як проміжної ланки.
Часовий параметр	Постійна, тимчасова, сезонна, маятникова	Тривалість перебування: від безстрокового до щоденного повернення.
Характер волевиявлення	Добровільна, вимушена, обов'язкова	Наявність вибору або тиск зовнішніх обставин (війни, депортації).
Цільова спрямованість	Трудова, освітня, сімейна, туристична	Домінантний мотив: заробіток, навчання, возз'єднання родин тощо.

Джерело: складено автором на основі даних джерел [1-16, 36]

Особливу увагу в сучасних дослідженнях слід приділити концепції «цифрового номадизму». Це специфічна форма міграції, де фізичне переміщення не пов'язане зі зміною роботодавця у країні призначення. Також варто виділити «кліматичну міграцію», яка згідно з прогнозами 2025–2026 рр. стає вагомим чинником переформатування глобальних міграційних коридорів [12, 15].

Дослідження генезису міграційних потоків вимагає детального аналізу факторів, що їх зумовлюють. Згідно з концепцією Іващук І. О., Стахової Н. В. та Живко М. А., міжнародна міграція робочої сили є результатом синергії внутрішніх детермінант національного розвитку та зовнішніх кон'юнктурних чинників світової економіки [4]. Важливою є зауважена авторами трансформація мотивації: якщо у попередні періоди вагоме місце посідав етнічний мотив, то сучасна активізація переміщень базується переважно на економічній та соціальній площинах [4]. Іващук І. О., Стахова Н. В., Живко

М. А. до причин міжнародної міграції відносять: економічні (ринок праці та соціально-економічний розвиток країни-базування тощо), соціально-політичні (війни, конфлікти, релігійні особливості, політична стабільність тощо) та екологічні (клімат та особливості його зміни, природні ресурси тощо) [4].

Більш деталізований підхід пропонують Калініна С. П. та Булатова О. В., які розділяють причини на економічні (диференціація рівнів життя, рівень оплати та умови праці) та неекономічні (політичні, ідеологічні, релігійні). Узагальнюючи цей підхід, дослідники пропонують фіксувати чотири ключові вектори причинності: економічні, політичні, освітні та особисті [8]. Так, Калініна С. П., Булатова О. В., Кушнарєнко О. П., Савченко Е. О. стверджують, що «...На сьогодні в економічній літературі причини трудової міграції прийнято поділяти на економічні і неекономічні» [8]. «Серед причин економічного характеру виділяють такі: неоднаковий рівень життя, відмінності у величині оплати праці та умовах праці в різних країнах (саме тому основні потоки мігрантів традиційно прямують з країн з низьким рівнем життя в країни з більш високими доходами) та ін. Серед причин неекономічного характеру виділяють політичні, ідеологічні, соціальні, релігійні, а також ряд інших причин» [8]. Резюмуючи у дослідженні [8] Калініна С. П., Булатова О. В., Кушнарєнко О. П., Савченко Е. О. пропонують «причини міграції...а класифікувати за такими ознаками (рис. 1.5): економічні; політичні; освітні; особисті» [8].

Особливої актуальності в умовах сучасної геополітичної турбулентності набувають чинники нестабільності. Як зазначається у роботі [4], домінуючими факторами міграції в період 2022–2026 рр. стали воєнні дії, санкційна політика, політичні переслідування та боротьба за ресурси.

Вплив міграції на економіку має амбівалентний характер. Як стверджують Дзеніс О. О. та Шарко Н. Г., у глобалізованому світі міграція перетворилася з індивідуального акту волі на глобальну проблему, що визначає політичні порядки денні країн [6]. Так, Дзеніс О. О., Шарко Н. Г. «Впродовж всієї історії людства міграція супроводжувала усі суспільні трансформації, політичні конфлікти, демографічні зміни тощо. Щороку мільйони чоловіків і жінок залишали свої домівки та перетинали національні кордони в пошуках більшої безпеки для себе та своїх сімей. Міграція була сміливим виявом волі людини подолати негаразди і жити кращим життям. Зараз, у сучасному світі, коли однією з домінуючих тенденцій в міжнародних відносинах стала глобалізація, процес міграції та її роль у суспільстві почали зростати. Міжнародна міграція робочої сили стала основною глобальною проблемою, яка торкається більшості країн світу і займає високе місце в міжнародних, регіональних і національних політичних програмах» [6]

Як зазначають Іващук І. О., Стахова Н. В., Живко М. А., «Міграційні процеси впливають на: природне відтворення населення шляхом зміни вікової структури регіонів виходу населення; трансформацію репродуктивної поведінки контингентів населення; зміни умов життя переселенців, що відбивається на стані їх здоров'я; функціонування та розвиток ринку праці;

розвиток розширеного світогляду особи, підвищення її пристосовності до різноманітних умов життя; обмін навиками та досвідом між жителями різних регіонів, поширення корисних знань» [4]

Мульска О.П. стверджує, що «Міграція як реальність сучасного суспільства має соціально-економічні, суспільно-політичні, медикодемографічні та ін. наслідки, є чинником стимулювання розвитку економічної кон'юнктури й інструментом регулювання регіональних дисбалансів і локальних ринків праці» [36], міграційні ризики є достатньо різноманітними, їх можна поділити на групи за такими критеріями; масштаб впливу (індивідуальні, групові, регіональні тощо), рівень виникнення (мікроризики, мезоризики, макроризики тощо), термін дії (поточні, перспективні, короткотермінові, середньолагові), характер дії (динамічні, статичні) тощо [36].

Калініна С. П., Булатова О. В., Кушнарєнко О. П., Савченко Е. О. стверджують, що «Трудова міграція може як позитивно, так і негативно впливати на економічний розвиток країн. Найбільш відчутними є наслідки, пов'язані з більш низькими витратами на найм іноземної робочої сили, економією на витратах на навчання наявного населення (хоча однозначним даний вплив назвати не можна через довготермінові наслідки для ринків праці приймаючих країн), додатково виробленою вартістю валового внутрішнього продукту, а також додатковими надходженнями до бюджету.» [8].

Сучасна парадигма розглядає міграцію не просто як рух робочої сили, а як механізм циркуляції талантів. На відміну від статичного «відтоку мізків», цей процес передбачає безперервний обмін знаннями через мережеві структури та дистанційну зайнятість, що дозволяє країнам-донорам частково компенсувати втрати людського капіталу [13].

За таких умов міграційні процеси мають двосторонній вплив як на країни, що приймають людей (реципієнти), так і на ті, що їх віддають (донори).

Аналіз джерел [1-16, 28, 30, 36] дозволяє стверджувати, що:

Розрізняють наслідки міграції для країни-реципієнта та країни-донора.

Країни-реципієнти (приймаючі сторони) - це переважно розвинені держави, які залучають іноземну робочу силу для стимулювання власної економіки.

Позитивні наслідки (плюси):

Економічний ривок, що знаходить прояв у тому, що зростає сукупний попит на товари та послуги, збільшуються обсяги національного виробництва та загальний дохід країни.

Дешева робоча сила, що знаходить прояв у тому, що зниження витрат на оплату праці дозволяє бізнесу бути більш конкурентоспроможним.

Технологічний прогрес, що знаходить прояв у тому, що приплив «свіжих мізків» та фахівців прискорює науково-технічний розвиток.

Демографічне омолодження, що знаходить прояв у тому, що мігранти допомагають подолати кризу старіння населення та заповнюють дефіцитні робочі ніші.

Негативні наслідки (мінуси):

Тиск на ринок праці, що знаходить прояв у тому, що місцеві жителі можуть відчувати конкуренцію за робочі місця.

Соціальні витрати – держава змушена витратити більше коштів на соціальний захист, медицину та адаптацію новоприбулих.

Відтік валюти – значна частина зароблених грошей виводиться з країни у вигляді переказів родичам за кордон.

Соціальна напруга – ризик виникнення конфліктів на міжнаціональному, етнічному чи релігійному ґрунті, а також можливе зростання рівня злочинності.

Країни-донори (країни походження) – країни, для яких міграція є інструментом зниження соціальної напруги, але водночас вона створює ризики для майбутнього розвитку.

Позитивні наслідки (плюси):

Зниження безробіття – експорт «надлишкової» робочої сили зменшує напругу на внутрішньому ринку праці.

Приплив капіталу – масштабні валютні надходження від заробітчан підтримують платіжний баланс країни та стабільність бюджету.

Добробут родин – рівень життя сімей мігрантів суттєво зростає завдяки грошовим переказам та посылкам.

Повернення досвіду – мігранти, що повертаються додому, привозять нові знання, кваліфікацію та капітал для відкриття власного бізнесу.

Державні дивіденди – можливість створення галузі з експорту послуг праці та отримання прямих компенсацій за двосторонніми угодами.

Негативні наслідки (мінуси):

«Відтік мізків» - країна втрачає найбільш талановитих фахівців та науковців, що гальмує власний розвиток.

Старіння трудових ресурсів – відтік молодого та активного населення знижує загальну конкурентоспроможність країни.

Тінізація доходів – ризик ухилення від податків та приховування реальних доходів мігрантами.

Бюджетна діра – через скорочення кількості платників податків зменшуються надходження до державного бюджету.

З огляду на багатоаспектність, системність впливу міграції на соціально-економічний розвиток вона є об'єктом державного регулювання. Основним інструментом впливу держави на міграцію є державною міграційною політикою.

Як зазначають Іващук І. О., Стахова Н. В., Живко М. А., «Під державною міграційною політикою розуміють сукупність заходів, що здійснюються державою з метою регулювання міграційних процесів, створення умов для реалізації інтелектуального та трудового потенціалу мігрантів, побудови демократичного правового суспільства, забезпечення

належного соціально-економічного, науково-освітнього та демографічного розвитку, дотримання принципів захисту національних інтересів, безпеки та територіальної цілісності країни» [4].

Аналіз джерел [4, 8, 14, 36] дозволяє стверджувати, що державна міграційна політика в сучасних умовах еволюціонує від обмежувально-контрольної функції до стратегічного управління людськими ресурсами. Сьогодні доцільно розуміти дворівневу структуру регулювання міграційних процесів:

Адміністративно-правове регулювання включає встановлення квот, візовий режим, правила ліцензування посередників з працевлаштування та заходи з протидії нелегальній міграції.

Соціально-економічне стимулювання передбачає створення сприятливого інвестиційного клімату, програми підтримки репатріації (повернення) капіталу та фахівців, а також розбудову системи двосторонніх міждержавних угод про соціальне забезпечення мігрантів.

Ефективність такої політики залежить від здатності держави збалансувати інтереси національної безпеки з потребами ринку праці. Згідно з дослідженнями Буги Г. С. та Буги В. В. [14], міграційна політика є невід'ємним елементом системи національної безпеки, оскільки безпосередньо впливає на демографічну стійкість та економічний суверенітет.

Особливого значення набуває інституціоналізація відносин із діаспорою. Сучасні держави-донори переходять до стратегії «залучення на відстані», де емігранти розглядаються як агенти впливу, інвестори та джерела інноваційних технологій, навіть без умови їхнього фізичного повернення на батьківщину.

Мульська О.П. при цьому стверджує, що державне управління міграцією може спиратися на ліберальні, неоліберальні, кейнсіанські, скандинавські чи східноазійські підходи, державі доступні інституційний, економічний, фінансовий, психологічний та інші інструменти впливу на міграційні процеси [36].

Таким чином, міграція є складним соціально-економічним явищем, яке в умовах глобалізації трансформувалося з простого переміщення робочої сили у стратегічний процес циркуляції талантів та формування інтернаціональної вартості людського капіталу. Вплив міграції на соціально-економічний розвиток має дуалістичну природу. Для країн-реципієнтів вона є джерелом інновацій та вирішення демографічних проблем, тоді як для країн-донорів створює ризики «відтоку мізків» та деградації трудового потенціалу, що, однак, може бути частково нівельовано через механізми рееміграції та фінансових трансфертів.

Дослідження міграційної ситуації в країні чи окремих її частинах ґрунтується на аналізі абсолютних та відносних статистичних показників. До основних показників міграції відносять:

Міграційний приріст (скорочення) населення – це абсолютна різниця між кількістю осіб, що в'їхали в країну (регіон), та тих, хто виїхав з неї:

$$\text{МП (МС)} = \text{П} - \text{В}$$

Загальний коефіцієнт прибуття – відображає інтенсивність в'їзду мігрантів відносно середньорічної чисельності населення (з розрахунку на 10 000 осіб):

$$\text{Кп} = \text{П} / \text{Ч}_\text{н} \times 10000$$

Загальний коефіцієнт вибуття – показує частоту виїзду населення з країни чи регіону протягом року на кожні 10 000 мешканців:

$$\text{Кв} = \text{В} / \text{Ч}_\text{н} \times 10000$$

Високий коефіцієнт вибуття часто є маркером соціально-економічних проблем (низькі зарплати, відсутність інфраструктури, безпекові ризики).

Загальний коефіцієнт міграційного приросту (скорочення) – характеризує результуючий темп зміни чисельності населення внаслідок міграції у розрахунку на 10 000 осіб:

$$\text{Кмп} = \text{МП} / \text{Ч}_\text{н} \times 10000$$

де МП (МС) – міграційний приріст (скорочення) населення, особи; П – кількість прибулих, особи; В – кількість вибулих, особи, Кп – коефіцієнт прибуття; Кв – коефіцієнт вибуття; Чн – середньорічна чисельність постійного населення. Кмп(мс) – загальний коефіцієнт міграційного приросту (скорочення), проміле [7].

Позитивне значення вказує на приріст населення за рахунок міграції, негативне - на його скорочення.

Сучасна методика, згідно з дослідженнями 2024-2025 років [13, 15], вимагає також врахування індексу резильєнтності (стійкості) ринку праці до міграційних втрат та оцінку обсягів грошових переказів як частки ВВП, що дозволяє оцінити реальний внесок мігрантів у фінансову стабільність країни-донора.

Окрім кількісних показників, сучасна методика (згідно з підходами 2025 року) включає оцінку якості міграційного капіталу. Пропонується використання Коефіцієнту інтелектуального заміщення (K_{iz}):

$$K_{iz} = \frac{I_{edu}}{E_{edu}}$$

Де I_{edu} – частка осіб з вищою освітою серед іммігрантів, E_{edu} – частка осіб з вищою освітою серед емігрантів. Якщо $K_{iz} < 1$, країна переживає якісну деградацію трудового потенціалу [15].

Окрім зазначеного коефіцієнта інтелектуального заміщення, комплексна методика оцінки 2025–2026 рр. передбачає використання інтегрального індексу міграційної привабливості (IMatt). Він враховує не лише економічні показники (рівень зарплат), а й «м'які» фактори: цифрову інфраструктуру для віддаленої роботи, рівень екологічної безпеки та інклюзивність соціального середовища.

Таким чином, сучасна методологія аналізу міграції зміщується від простого підрахунку «голів» до оцінки якості людського капіталу та його здатності генерувати додану вартість у транскордонному просторі.

До початку повномасштабного вторгнення (у 2010-2021 рр.) міграційні процеси в Україні характеризувалися суттєвим рівнем мінливості, однак позитивним міграційним сальдо. Так, у 2010-2021 рр. міграційне сальдо збільшилося із 3,5 осіб на 10 000 осіб наявного населення до 8,5 осіб на 10 000 осіб наявного населення, тобто на 5 осіб на 10 000 осіб наявного населення. З точки зору демографії, приріст у 5-9 осіб на 10 000 населення свідчить про те, що чиста зміна населення за рахунок міграції становила лише 0,05% – 0,09% на рік, а отже протягом періоду, що аналізується, незважаючи на позитивне міграційне сальдо, мав місце низький рівень інтенсивності міграційних процесів. У науковій літературі таку ситуацію часто називають «міграційною стагнацією» або «низькою міграційною місткістю». Це означає, що міграція не відігравала суттєвої ролі у компенсації природних втрат населення. Так, протягом 2010-2021 рр. такий тренд забезпечувався переважно за рахунок скорочення загального коефіцієнта вибуття на 24,4 пункти (із 145,5 до 121,1), що випереджало зниження коефіцієнта прибуття на 19,4 пункти (із 149 до 129,6) (табл.1)

Таблиця 1 – Динаміка інтенсивності міграційних процесів в Україні за типом місцевості (2010–2021 рр.)

Показники	Роки					
	2010	2014	2018	2020	2021	2010-2021
Загальний коефіцієнт вибуття (всі потоки), осіб на 10 000 осіб наявного населення						
Сільська	145,5	114,4	164	111,3	116,4	-29,1
Міська	145,5	123,8	154,8	112,2	123,5	-22
Загалом	145,5	120,9	158	111,9	121,1	-24,4
Загальний коефіцієнт прибуття (всі потоки), осіб на 10 000 осіб наявного населення						
Сільська	141,8	116,7	156,9	103,6	111,5	-30,3
Міська	152,3	130,4	173,1	123,9	138,9	-13,4
Загалом	149	126,2	167,6	117	129,6	-19,4
Загальний коефіцієнт міграційного приросту (скорочення) населення (всі потоки), осіб на 10 000 осіб наявного населення						
Сільська	-3,7	2,3	-7,1	-7,7	-4,9	-1,2
Міська	6,8	6,6	18,3	11,7	15,4	8,6
Загалом	3,5	5,3	9,6	5,1	8,5	5

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [17]

Крім того, у 2010-2021 рр. спостерігалось поглиблення розриву міграційних процесів між міською та сільською місцевостями. Так, сільська місцевість за підсумками періоду продемонструвала від'ємний тренд – загальний коефіцієнт міграційного приросту знизився на 1,2 пункти, що підкреслює продовження депопуляції сіл. Винятком став 2014 рік, коли через початок збройної агресії Росії та вимушене переміщення населення сільська місцевість тимчасово набула статусу реципієнта (міграційне сальдо 2,3 осіб

на 10 000 осіб), що свідчить про використання сільських територій як відносно безпечного «буфера» на початковому етапі конфлікту. Міська місцевість, навпаки, у 2010-2021 рр. продемонструвала зростання привабливості: міграційне сальдо тут зросло на 8,6 пунктів, що свідчить про посилення концентрації населення в урбанізованих центрах (табл.1).

Аналіз статистичних даних (табл 2) дозволяє виявити суттєву асиметрію між зовнішніми (міждержавними) та внутрішніми міграційними потоками, а також їхній специфічний вплив на демографічний ландшафт міських та сільських територій. Так, у 2010-2021 рр. спостерігається стійка розбіжність між показниками міждержавної міграції та загальним міграційним сальдо. Найбільш виражено цей парадокс проявляється у сільській місцевості. Незважаючи на позитивний коефіцієнт міждержавного приросту протягом усього періоду (зокрема, пікові 6,9 осіб на 10 000 населення у 2021 р.), загальне міграційне сальдо сільських територій залишалося від'ємним (за винятком 2014 р.). Це свідчить про те, що позитивні результати зовнішнього обміну населенням повністю нівелювалися інтенсивним внутрішнім відтоком селян до міських агломерацій. Така ситуація детермінує процес «вимивання» людського капіталу з аграрного сектору, де міжнародні прибуття не здатні компенсувати внутрішню депопуляцію. Крім того, динаміка міграційних процесів у міській місцевості демонструє ефект кумулятивного зростання. У 2021 році загальний коефіцієнт міграційного приросту в містах (15,4) майже втричі перевищував показник лише міждержавної міграції (5,4). Це підтверджує роль міст як центрів міграції, що акумулюють ресурси як через міжнародні канали, так і внаслідок внутрішньої субурбанізації та урбанізації (табл. 2)

Таблиця 2 – Загальний коефіцієнт міграційного приросту (скорочення) населення (міждержавна міграція та всі потоки), осіб на 10 000 осіб наявного населення

Показники	Роки					
	2010	2014	2018	2020	2021	2010-2021
Загальний коефіцієнт міграційного приросту (скорочення) населення (міждержавна міграція), осіб на 10 000 осіб наявного населення						
Сільська	3,6	5,7	5,8	2,3	6,9	3,3
Міська	3,5	4,9	4,2	2	5,4	1,9
Загалом	3,4	3,1	1,1	1,6	2,6	-0,8
Загальний коефіцієнт міграційного приросту (скорочення) населення (всі потоки), осіб на 10 000 осіб наявного населення						
Сільська	-3,7	2,3	-7,1	-7,7	-4,9	-1,2
Міська	6,8	6,6	18,3	11,7	15,4	8,6
Загалом	3,5	5,3	9,6	5,1	8,5	5

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [17]

Таким чином, як свідчать дані таблиці 2, міграційні процеси в Україні у 2010-2021 рр. характеризувалася «внутрішньою поляризацією». Позитивне

загальнодержавне сальдо (8,5 у 2021 р.) було результатом не стільки високої привабливості країни для іноземців, скільки складного перерозподілу населення всередині держави, де міста виступали головними бенефіціарами, а сільські території – донорами людських ресурсів, чий потенціал не відновлювався навіть за умови позитивного зовнішнього припливу.

Протягом 2010-2021 рр. динаміка загального коефіцієнта міграційного приросту у розрізі міждержавних потоків (рис. 1) демонструвала значну волатильність, зумовлену як соціально-економічними чинниками, так і безпековими викликами. Аналіз даних свідчить, що незважаючи на загальнонаціональний тренд «міграційної стагнації», внутрішньорегіональні переміщення залишалися основним драйвером перерозподілу людського капіталу. Зокрема, випереджаюче зростання міграційного сальдо в містах (+8,6 пунктів) порівняно з загальнодержавним показником (+5,0 пунктів) підтверджує гіпотезу про те, що урбанізовані центри виступали головними «аттракторами» як для внутрішніх мігрантів із сільської місцевості, так і для зовнішніх прибулих. Слід зауважити, що від’ємне міграційне сальдо в сільській місцевості, яке зафіксовано у 2018-2021 рр. (від -7,1 до -4,9 осіб на 10 000 населення), свідчить про вичерпання демографічного потенціалу села. Навіть тимчасовий сплеск прибуття у сільську місцевість у 2014 році не зміг переломити довгострокову тенденцію відтоку молоді та працездатного населення до міст або за кордон (рис.1).

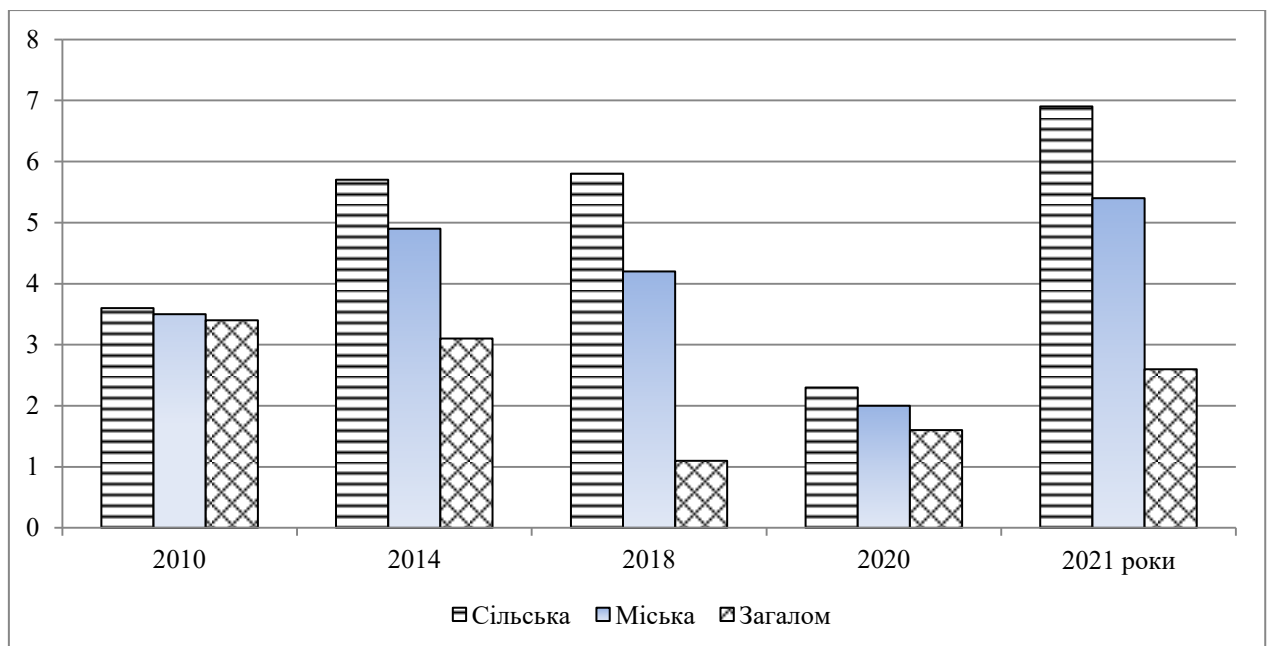

Рисунок 1 - Загальний коефіцієнт міграційного приросту (скорочення) населення (міждержавна міграція)

Джерело: побудовано та розраховано автором на основі даних [17]

Таким чином, до початку повномасштабного вторгнення міграційні процеси в Україні перебувала у стані нестійкої рівноваги. Позитивне сальдо забезпечувалося не стільки активним припливом нових мешканців, скільки загальним зниженням мобільності (падінням коефіцієнтів як вибуття, так і

прибуття), що в поєднанні з посиленням урбанізації формувало передумови для подальших демографічних ризиків, які повномасштабне вторгнення перетворило на катастрофічні за своїми масштабами.

У 2010-2021 рр. міграційні процеси в регіонах України йшли дуже нерівномірно. Найбільшим середнім показником прибуття у 2010-2021 рр. характеризувалися Київська (251,9 осіб на 10 000 осіб наявного населення), м. Київ (173), Полтавська (172), Хмельницька (170), Харківська (169), Рівненська (165), Сумська (163), Житомирська (161) області, найменшим – Чернівецька (109), Запорізька (106), Закарпатська (60) області.

Найбільшим середнім показником вибуття – Сумська (176), Рівненська (175), Хмельницька (172), Полтавська (169), Житомирська (169), Кіровоградська (162), Вінницька (159), Черкаська (157), Чернігівська (152), Харківська (151) області; найменшим – Чернівецька (102) та Закарпатська (63) області (табл 2).

При цьому протягом періоду, що аналізується, тільки декілька регіонів України характеризувалися позитивною зміною показника прибуття: Київська та Харківська області; вибуття – Київ, Київська та Чернігівська області. Найбільше падіння прибуття та зниження інвестиційної та соціальної привабливості спостерігалось у таких областях: Вінницька (-79,3), Кіровоградська (-67,5) та Сумська (-60,6) області (табл. 3).

Таблиця 3 – Загальний коефіцієнт прибуття/вибуття (всі потоки) по регіонам, осіб на 10 000 осіб наявного населення

Регіони	Роки									
	2010		2014		2018		2021		2010-2021	
	пр	в	пр	в	пр	в	пр	в	пр	в
Автономна Республіка Крим	154	136,5	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
Вінницька	186,4	188,8	159,8	157,8	142,8	167,3	107,1	123,3	-79,3	-65,5
Волинська	170,9	170,9	137,2	130,5	164,9	171,5	112,1	116	-58,8	-54,9
Дніпропетровська	138,8	138,9	119,5	118,2	128,1	120,2	96,5	97,4	-42,3	-41,5
Донецька	130,8	133,2	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
Житомирська	183,6	185,9	143,2	147	178,4	190,1	140	151,2	-43,6	-34,7
Закарпатська	67,8	74,5	52,4	59,1	66,1	65,5	53,7	52,4	-14,1	-22,1
Запорізька	130,8	129,8	107,3	112,1	106,7	119,4	80,5	92	-50,3	-37,8
Івано-Франківська	124,4	122,7	108,9	100	149,3	145,2	106,9	101,3	-17,5	-21,4
Київ	166,9	128,9	171,5	121,3	185,6	138,2	166,2	146,8	-0,7	17,9
Київська	161,8	135,3	193,3	128,9	332,5	178,4	320	152	158,2	16,7
Кіровоградська	168,8	175,4	147	155,6	160,3	184,4	101,3	133,6	-67,5	-41,8
Луганська	141,4	151,8	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
Львівська	125,1	128,5	110,8	104,7	153	145,6	112,3	109	-12,8	-19,5
Миколаївська	129,4	132,5	124,7	119,2	114,9	134,4	89,1	109,2	-40,3	-23,3
Одеська	158,8	137,5	132,3	112,9	160,7	128,4	130,6	103,4	-28,2	-34,1

Полтавська	168,6	168,3	157,9	150,7	212,5	212	149	146,9	-19,6	-21,4
Рівненська	169,7	179,9	162,9	164,2	189,8	208,8	136,7	148,4	-33	-31,5
Севастополь	138,4	91,7	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
Сумська	183,2	191,7	152,2	155,8	193,7	213	122,6	144,6	-60,6	-47,1
Тернопільська	130,9	140	122,8	122,1	220,7	220,4	124,5	117,5	-6,4	-22,5
Харківська	159,6	153	161,4	131,2	193	176,1	162,5	144,5	2,9	-8,5
Херсонська	138,1	148,6	125,2	133,2	114,8	136,6	86,5	107	-51,6	-41,6
Хмельницька	173,4	177,9	157,6	157,4	212,7	217,9	135,2	136,3	-38,2	-41,6
Черкаська	164,4	168,1	140,6	138,2	168,8	189,2	124,3	136,2	-40,1	-31,9
Чернівецька	119,5	112,5	120,4	105	111,4	108,9	86,3	81,5	-33,2	-31
Чернігівська	165,6	165,5	128,2	131,8	162,9	181,5	114,4	129,4	-51,2	-36,1

Пр – прибуття, В – вибуття

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [17]

Таким чином, найвищі показники прибуття та вибуття характерні для областей з високою мобільністю населення (центральна та східна Україна) та столичного вузла. Найменша інтенсивність переміщень спостерігається у прикордонних західних та деяких південних областях. Більшість областей України за цей період продемонстрували від’ємну динаміку інтенсивності обох потоків (і прибуття, і вибуття).

За результатами розрахунків, позитивним середнім міграційним сальдо (коефіцієнт avrg) за досліджуваний період характеризувалися лише 9 регіонів: м. Київ (31,2), Київська (110,3), Одеська (24,4), Харківська (16,5), Чернівецька (4,8), Івано-Франківська (4,6), Львівська (3,4), Полтавська (2,8) та Дніпропетровська (1,2) області. Решта 14 областей мали стійке міграційне скорочення, де найнижчі показники зафіксовано в Кіровоградській (-19,5), Херсонській (-15,7) та Сумській (-14,1) областях.

Позитивна динаміка міграційного сальдо (загальний коефіцієнт міграційного приросту (скорочення) населення) у 2010-2021 рр. була притаманна Київській (141,5), Тернопільській (16,1), Харківській (11,4), Закарпатській (8), Львівській (6,7), Одеській (5,9), Івано-Франківській (3,9), Хмельницькій (3,4), Полтавській областям (1,8), негативна – іншим регіонам. Регіонами-лідерами за негативною динамікою міграційного сальдо у 2010-2021 рр. були Чернігівська (-15,1), Миколаївська (-17), Кіровоградська (-25,7) області, Київ (-18,6) (табл.4).

Таблиця 3 – Загальний коефіцієнт міграційного приросту (скорочення) населення (всі потоки), осіб на 10 000 осіб наявного населення

Регіони	Роки						
	2010	2014	2018	2020	2021	avrg	2010-2021
Львівська	-3,4	6,1	7,4	3,4	3,3	3,4	6,7
Чернівецька	7	15,4	2,5	-5,8	4,8	4,8	-2,2
Чернігівська	0,1	-3,6	-18,6	-10,2	-15	-9,5	-15,1

Херсонська	-10,5	-8	-21,8	-17,6	-20,5	-15,7	-10
Полтавська	0,3	7,2	0,5	3,8	2,1	2,8	1,8
Миколаївська	-3,1	5,5	-19,5	-12	-20,1	-9,8	-17
Івано-Франківська	1,7	8,9	4,1	2,9	5,6	4,6	3,9
Сумська	-8,5	-3,6	-19,3	-17,2	-22	-14,1	-13,5
Житомирська	-2,3	-3,8	-11,7	-5,4	-11,2	-6,9	-8,9
Харківська	6,6	30,2	16,9	10,7	18	16,5	11,4
Черкаська	-3,7	2,4	-20,4	-2,8	-11,9	-7,3	-8,2
Кіровоградська	-6,6	-8,6	-24,1	-25,9	-32,3	-19,5	-25,7
Одеська	21,3	19,4	32,3	21,6	27,2	24,4	5,9
Хмельницька	-4,5	0,2	-5,2	1,7	-1,1	-1,8	3,4
Закарпатська	-6,7	-6,7	0,6	-3,3	1,3	-3,0	8
Луганська	-10,4	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
Волинська	0	6,7	-6,6	-1,3	-3,9	-1,0	-3,9
Київська	26,5	64,4	154,1	138,7	168	110,3	141,5
Автономна Республіка Крим	17,5	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
Донецька	-2,4	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
Рівненська	-10,2	-1,3	-19	-9,7	-11,7	-10,4	-1,5
Вінницька	-2,4	2	-24,5	-15,6	-16,2	-11,3	-13,8
Дніпропетровська	-0,1	1,3	7,9	-2	-0,9	1,2	-0,8
Запорізька	1	-4,8	-12,7	-12,1	-11,5	-8,0	-12,5
Тернопільська	-9,1	0,7	0,3	-1,4	7	-0,5	16,1
Київ	38	50,2	47,4	0,8	19,4	31,2	-18,6
Севастополь	46,7	н/д	н/д	н/д	3,3	10,0	-43,4

Avrg – середній показник у 2010-2021 рр.

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [17]

Аналіз показників міждержавної міграції в розрізі регіонів України за 2010-2021 роки (табл. 5) дозволяє виявити суттєві диспропорції у привабливості територій для іноземних мігрантів та інтенсивності виїзду населення за кордон. Загальний коефіцієнт міграційного приросту (скорочення) відображає результуючий вектор міжнародного обміну населенням на кожні 10 000 осіб наявного населення.

Лідером за показниками міграційного приросту протягом досліджуваного періоду залишається місто Київ. Динаміка коефіцієнта в столиці демонструє стрімке зростання: від 8,0 осіб на 10 000 населення у 2010 р. до пікового значення 20,8 у 2021 р. Сумарний показник за 2010-2021 рр. (12,8) підтверджує статус міста як головного центру тяжіння міждержавних міграційних потоків. Схожа тенденція характерна і для Київської області, де приріст зріс з 3,3 у 2010 р. до 15,7 у 2021 р., що свідчить про формування потужної столичної агломерації.

Високу міграційну активність також демонструють Одеська та Харківська області. В Одеській області спостерігалися значні коливання

(максимум – 16,0 у 2018 р.), проте підсумковий показник за весь період виявився від’ємним (-2,7), що вказує на переважання виїзду в довгостроковій перспективі, попри окремі роки інтенсивного припливу. Харківська область показала аномально високий приріст у 2014 році (20,0), що, ймовірно, було зумовлено геополітичними чинниками та транзитним статусом регіону.

Особливої уваги заслуговують західні регіони України. Зокрема, у Тернопільській та Чернівецькій областях зафіксовано суттєве зростання міграційного приросту наприкінці досліджуваного періоду (10,2 та 11,2 відповідно у 2021 р.). Це може бути пов’язано з процесами репатріації або активізацією транскордонного співробітництва. Водночас Львівська область демонструє стабільну, хоча й невисоку, позитивну динаміку (підсумковий коефіцієнт – 1,3).

Група регіонів із від’ємним сальдо міждержавної міграції за підсумками 2010–2021 рр. представлена переважно центральними та південними областями: Кіровоградська (-3,9); Миколаївська (-3,4); Чернігівська (-3,4); Вінницька (-3,3); Херсонська (-2,9). Від’ємні значення в цих регіонах свідчать про сталу тенденцію до еміграції, яка не компенсується припливом іноземців. Рівненська та Волинська області також демонструють тенденцію до скорочення (-0,4 та -1,6 відповідно за підсумковий період), що на фоні їхнього прикордонного розташування підкреслює інтенсивність виїзду населення в рамках міждержавного обміну. Загалом, дані таблиці 5 свідчать про посилення міграційної поляризації в Україні. Позитивне сальдо міждержавної міграції концентрується навколо столиці та окремих економічно активних центрів (Харків, Дніпро, Львів), тоді як більшість аграрно-індустріальних регіонів втрачають населення внаслідок міжнародних міграційних процесів. Падіння показників у 2020 році майже по всіх регіонах пояснюється запровадженням жорстких карантинних обмежень через пандемію COVID-19, що призвело до тимчасового «замороження» міжнародної мобільності. Відновлення показників у 2021 році свідчить про реалізацію відкладеного міграційного попиту.

Таблиця 5 – Загальний коефіцієнт міграційного приросту (скорочення) населення (міждержавна міграція), осіб на 10 000 осіб наявного населення

Регіон	Роки					
	2010	2014	2018	2020	2021	2010-2021
1	2	3	4	5	6	7
Кіровоградська	3,5	3,6	3,1	0,2	-0,4	-3,9
Одеська	12,2	7,1	16	7,1	9,5	-2,7
Київ	8	8,6	15,2	1,5	20,8	12,8
Львівська	-0,2	1,4	0,5	0,4	1,1	1,3
Хмельницька	1,6	2,9	0,5	2,6	3,8	2,2
Рівненська	-0,7	0,9	-7,6	-0,7	-1,1	-0,4
Вінницька	3,9	4,1	-1,1	0,1	0,6	-3,3
Дніпропетровська	3,1	2	1,3	3,3	4,5	1,4

Житомирська	2,5	4,2	1,9	1,1	2,3	-0,2
Тернопільська	0,7	2,5	6,2	5,1	10,2	9,5
Харківська	2,2	20	9	2,7	6,9	4,7
Черкаська	2,3	5,1	-0,7	0,2	1,7	-0,6
Полтавська	2,8	5,3	6	4,8	5,9	3,1
Автономна Республіка Крим	11,7	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
Миколаївська	3,1	7,4	3,2	2	-0,3	-3,4
Донецька	2,4	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
Севастополь	15,4	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
Запорізька	3,9	3,6	1,2	-0,4	2,1	-1,8
Івано- Франківська	1	2,7	0,3	-1	1,3	0,3
Сумська	1,3	2,7	3,3	-0,1	-0,3	-1,6
Закарпатська	-0,5	-5,7	1,2	-0,3	2,9	3,4
Чернівецька	4	6,8	4	2	11,2	7,2
Чернігівська	3,3	4,3	0,1	-0,4	-0,1	-3,4
Луганська	1	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
Херсонська	2,1	2,5	-1,6	0,4	-0,8	-2,9
Волинська	1	1,9	-3,4	-0,2	-0,6	-1,6
1	2	3	4	5	6	7
Київська	3,3	7,8	10	8,6	15,7	12,4

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [17]

Аналіз гендерної структури міграційних потоків України у 2010-2021 рр. дозволяє зробити наступні висновки:

Попри те, що в абсолютних цифрах жінок мігрує більше (вони частіше вибувають і частіше прибувають), чистий міграційний приріст в Україні забезпечували переважно чоловіки. Так, у 2021 році чистий приріст чоловіків склав 15 522 особи, тоді як жінок – лише 5 739. Це вказує на те, що чоловіки, які прибувають (або повертаються), частіше залишаються на новому місці реєстрації, тоді як жіноча міграція має характер більш інтенсивного, але «циклічного» обміну.

В Україні має місце гендерний розрив у мобільності. Так, жінки стабільно становлять більшість мігрантів. Це свідчить про вищу соціальну мобільність жінок в Україні, їхню готовність до переїзду заради навчання, шлюбу або роботи. Чоловіки менш мобільні в офіційному полі реєстрації, проте саме вони дають більшу «статистичну вигоду» для чисельності населення, оскільки рідше вибувають після реєстрації прибуття.

Цікаво, що сальдо чоловіків у кризовий 2014 рік суттєво зросло порівняно з 2010 роком. Це може бути пов'язано з внутрішнім переміщенням (ВПО) чоловіків працездатного віку, які офіційно реєструвалися на нових місцях проживання для працевлаштування або взаємодії з державними органами. У 2020 році обидві групи показали синхронне падіння інтенсивності (кількості вибулих/прибулих), проте гендерна частка залишилася майже незмінною. Це свідчить про те, що карантинні обмеження впливали на мобільність обох статей однаково. У 2021 році ми бачимо, що на

кожні 100 чоловіків, які вибули, припало майже 108 тих, хто прибув. Для жінок цей показник нижчий – лише 102 на 100. Це підтверджує, що чоловічий людський капітал у міграційному вимірі до 2022 року був «стійкішим» (табл.6).

Таблиця 6 –Гендерні особливості міграційних процесів в Україні

Показники	Роки					2010-2024 рр.
	2010	2014	2018	2020	2021	
Кількість вибулих (всі потоки), осіб						
Чоловіки	308621	233022	264709	186686	200643	-107978
Жінки	358695	286892	345978	239278	255021	-103674
Усього	667316	519914	610687	425964	455664	-211652
Кількість вибулих (всі потоки), %						
Чоловіки	46,2	44,8	43,3	43,8	44,0	-2,2
Жінки	53,8	55,2	56,7	56,2	56,0	2,2
Усього	100	100	100	100	100	0
Кількість прибулих (всі потоки), осіб						
Чоловіки	318584	247341	278917	192809	216165	-102419
Жінки	364865	295165	350359	242471	260760	-104105
Усього	683449	542506	629276	435280	476925	-206524
Кількість прибулих (всі потоки), %						
Чоловіки	46,6	45,6	44,3	44,3	45,3	-1,3
Жінки	53,4	54,4	55,7	55,7	54,7	1,3
Усього	100	100	100	100	100	0
Сальдо, осіб						
Чоловіки	+9963	+14319	+14208	+6123	+15522	5559
Жінки	+6170	+8273	+4381	+3193	+5739	-431
Усього	+16133	+22592	+18589	+9316	+21261	5128

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [17]

Таким чином, аналіз кількості прибулих та вибулих за статтю дозволяє стверджувати:

1. Міграція в Україні має «жіноче обличчя» за обсягами, але «чоловіче обличчя» за результативністю (сальдо).

2. Висока мобільність жінок створює ризики для депресивних регіонів, оскільки вони швидше залишають території з низьким рівнем сервісу та інфраструктури.

У 2010-2021 рр. у структурі міграційних потоків переважала молодь (особи у віці 15-24 роки) – 35% вибулих та прибулих. Найменшою у структурі міграційних потоків була група у віці 80 років і старше – 1,4%. При цьому протягом періоду, що аналізується, у структурі міграційних потоків відбулися наступні зміни: зменшилася частка осіб у віці 15-19 років (на 12,6% вибуття, на 11,4% прибуття), у віці 20-24 роки (8,8% вибуття та 8,3% прибуття), 25-29 років (0,5% вибуття та 0,4% прибуття). Частки інших

вікових категорій мігрантів збільшилися. Найбільше збільшення спостерігалось у віковій групі 30-34 роки (+3%) та 35-39 років (+3,6%); найменше – 80-84 роки (+0,1%).

Станом на 2021 рік міграційне сальдо всіх вікових категорій мігрантів, окрім осіб у віці 75-85 років і старше, було позитивним. Найбільше сальдо у 2021 році спостерігалось у категорії особи у віці 15-19 років.

У 2010-2021 рр. спостерігалось зменшення міграційного сальдо по всіх вікових групах, виключення становили лише мігранти у віці 0-4 роки (+1281), 15-19 років (+5090), 20-24 роки (+2435), 25-29 років (+1173), 30-34 роки (+964) (табл. 7).

Таблиця 7 – Міграційне сальдо

Вікові групи	Роки					
	2010	2014	2018	2020	2021	2010-2021
Міграційне сальдо						
0-4 роки	667	864	760	1070	1948	1281
5-9 років	291	391	-269	107	145	-146
10-14 років	149	221	-198	83	58	-91
15-19 років	967	5906	7505	3368	6057	5090
20-24 роки	1396	1383	3626	460	3831	2435
25-29 років	1435	1610	1503	204	2608	1173
30-34 роки	1232	2174	1192	833	2196	964
35-39 років	1319	1826	737	583	1318	-1
40-44 роки	1339	1329	607	386	849	-490
45-49 років	1554	1327	779	446	659	-895
50-54 роки	1608	1647	869	453	544	-1064
55-59 років	1768	1768	869	566	585	-1183
60-64 роки	1138	1079	427	422	432	-706
65-69 років	473	296	272	144	143	-330
70-74 роки	474	205	39	95	29	-445
75-79 років	139	222	-123	43	-58	-197
80-84 роки	110	163	-17	9	-82	-192
85 років і старші	74	181	11	44	-1	-75
Усього	16133	22592	18589	9316	21261	5128

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [17]

Таким чином, у 2010-2021 рр. спостерігалось:

Позитивне міграційне сальдо, проте воно мало технічний, а не компенсаторний характер. Позитивний тренд забезпечувався не зростанням кількості тих, хто приїхав, а стрімким падінням коефіцієнта вибуття (на 24,4 пункти), що випереджало зниження коефіцієнта прибуття. Це свідчить про загальне «затухання» офіційної міграційної активності всередині країни.

Асиметричність міграції в села та міста. Міста виступали головними бенефіціарами, акумулюючи ресурси. Сільська місцевість демонструвала стабільно від'ємний тренд. Винятком став лише 2014 рік, коли села

тимчасово виконали роль «безпечного буфера» для внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Регіональна асиметричність та диспропорційність міграційних потоків. Україна чітко розділилася на регіони-донори та регіони-реципієнти. Центрами тяжіння виступали лише 9 регіонів (мали позитивне середнє сальдо), абсолютними лідерами є Київ та Київська область (формування потужної агломерації), а також Одеська, Харківська та Львівська області. Найгірша ситуація із міграційними процесами, що свідчить про втрату регіонами соціально-економічної привабливості, спостерігалася у Кіровоградській, Херсонській та Сумській областях. У цілому ж у 14 областях спостерігалася стійке скорочення.

Таким чином, події 2014 року суттєво деформували звичні маршрути, спричинивши сплеск реєстрацій у прилеглих до зони конфлікту областях (Харківська) та тимчасову зміну ролі сільських територій.

Гендерна диспропорційність та асиметричність міграційних потоків. Міграція мала «жіноче обличчя» за обсягами (жінки мобільніші, частіше переїжджали), але «чоловіче обличчя» за результативністю (чоловіки частіше залишаються на новому місці, забезпечуючи основний чистий приріст).

Вікова асиметричність та диспропорційність міграційних потоків. Основний драйвер міграції була молодь (15-24 роки), яка становила 35% потоків.

Після 24.02.2022 (початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну) публікація міграційної статистики на офіційному сайті Держстату не здійснюється, тому для аналізу стану та особливостей міграційних процесів в Україні у 2022-2026 рр. використовуються дані таких інституцій: Центру економічної стратегії, Державна міграційна служба (ДМС), міжнародна організація міграції тощо. При цьому слід зауважити, що ці дані мають фрагментарний характер і не є повною мірою зіставними з попередніми показниками Держстату через відмінності в методології збору та обліку інформації в умовах воєнного стану.

Як свідчать дані Міжнародної організації міграції (МОМ), повномасштабне вторгнення зумовило безпрецедентне внутрішнє переміщення населення України (рис.2).

Динаміка охоплення населення гуманітарною допомогою та послугами з підтримки переміщених осіб демонструє пікові показники у 2022-2023 роках (16–21,4 млн осіб), що відображало критичну потребу в екстреній допомозі не лише ВПО, а й постраждалого населення загалом. З 2024 року спостерігається стабілізація показника на рівні понад 7 млн осіб, що свідчить про перехід до довгострокових стратегій підтримки та інтеграції (рис. 2).

«Станом на грудень 2025 року в Україні налічується орієнтовно 3 712 000 де факто ВПО та 4 405 000 осіб, які повернулися до свого звичного місця проживання. Найбільша кількість ВПО проживає у Дніпропетровській (15%) та Харківській (11%) областях. Найбільша частка ВПО походить з Донецької області (29%). Найбільший потік переміщень ВПО між областями – це потік з Донецької до Дніпропетровської області (286 000 осіб) та з Донецької області

до міста Києва (103 000 осіб). Більше половини всіх ВПО походять з районів, частково або повністю окупованих збройними силами Російської Федерації (57%)» [19].

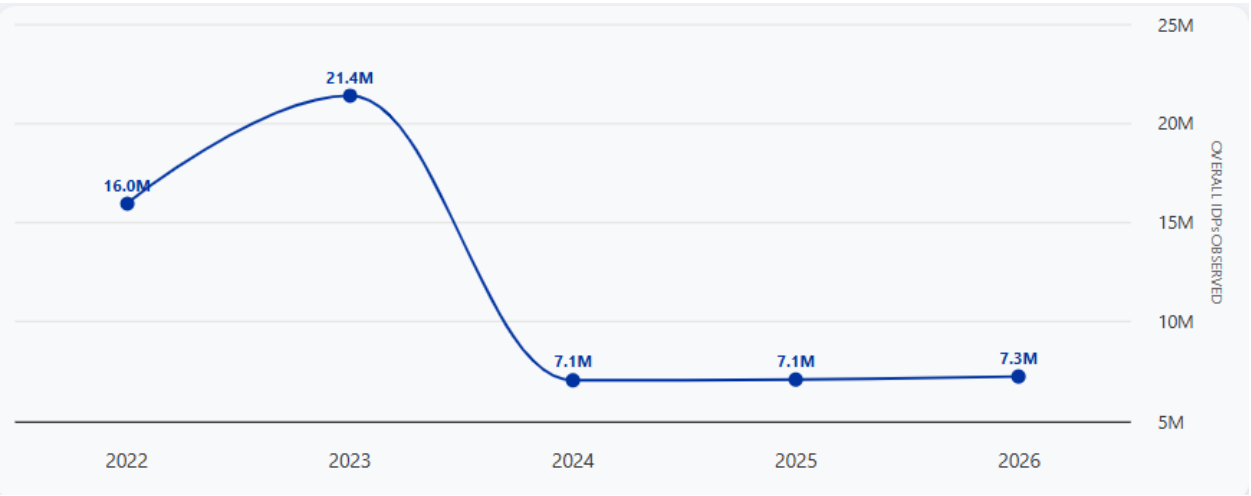

Рисунок 2 – Кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні [18]

Як свідчать дані Центру економічної стратегії, «станом на січень 2026 року за кордоном через війну перебуває 5,6 млн українців. ... З них 1,3 млн перебуває у Росії та Білорусі, а 4,3 млн – у західних країнах» [20]. Основними центрами тяжіння Українських біженців є Німеччина, Польща, Чехія, Іспанія Румунія та Словаччина [20] (рис. 3).

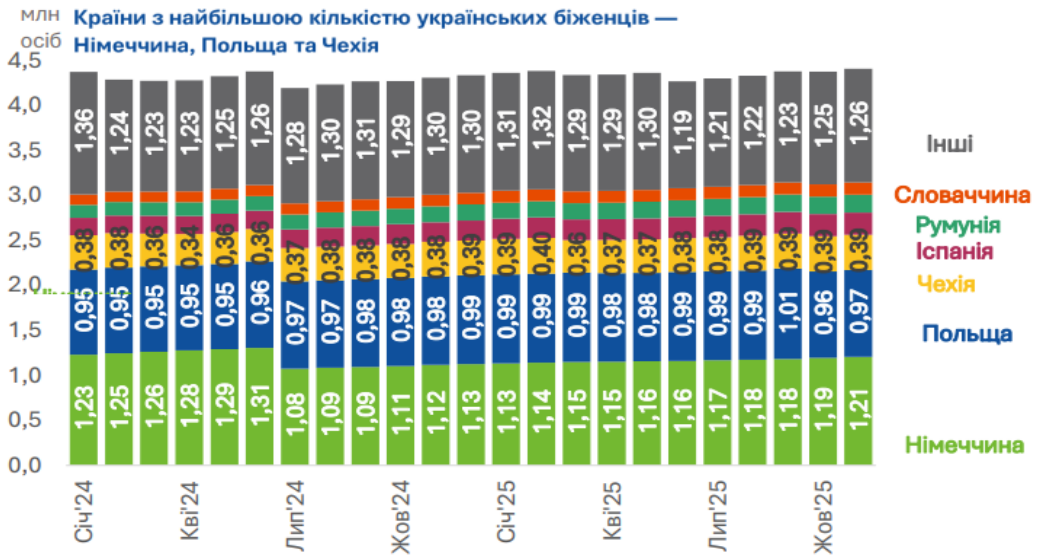

Рисунок 3 – Центри тяжіння українських біженців [20]

Аналіз динаміки міграційного сальдо України протягом 2022–2025 років дозволяє простежити трансформацію міграційних процесів від стадії гострого шоку до фази тривалої стабілізації на негативних значеннях (табл 8). Вихідною точкою дослідження виступає лютий та березень 2022 року, коли показники відтоку населення сягнули критичних відміток -0,51 та -2,50

відповідно. Ця аномальна депресія була викликана початком повномасштабного вторгнення, що спровокувало наймасштабнішу хвилю вимушеної еміграції в сучасній історії країни. Незважаючи на певне вирівнювання ситуації у другій половині 2022 року, сукупний річний показник зупинився на позначці -3,09, що заклало фундамент для глибокої демографічної кризи та дефіциту трудового потенціалу в наступних періодах.

Протягом 2023-2024 років характер міграції змінився: замість масового одномоментного виїзду спостерігається перехід до циклічних процесів із вираженою сезонністю. Хоча у 2023 році загальне сальдо дещо покращилося (-0,16), дані за 2024 рік (-0,46) демонструють посилення негативних тенденцій, що може бути пов'язане з адаптацією біженців за кордоном та їхньою поступовою інтеграцією в іноземні ринки праці. Характерною особливістю цього періоду є стабільно позитивні значення у серпні, що відображає підготовку населення до освітнього сезону, та поглиблення «мінусу» в червні, що свідчить про виїзд родин після завершення навчального року в Україні.

Станом на 2025 рік міграційна ситуація залишається нестабільною, попри обнадійливі показники січня (0,04), які вперше за тривалий час вказували на перевищення в'їзду над виїздом. Проте подальша динаміка весняно-літнього періоду знову продемонструвала від'ємні значення, що призвело до річного підсумку на рівні -0,30. Така тенденція свідчить про те, що міграційне сальдо України все ще перебуває в зоні ризику, а повернення населення відбувається повільніше, ніж очікувалося (табл.8).

Таблиця 8 – Чиста міграція українських громадян через український кордон

Місяць	Роки				
	2022	2023	2024	2025	2022-2025
1	Н/д	-0,09	-0,06	0,04	н/д
2	-0,51	-0,12	-0,05	-0,01	0,5
3	-2,50	0,03	-0,02	-0,01	2,49
4	-0,26	0,11	0,06	0,05	0,31
5	0,11	-0,03	-0,15	-0,11	-0,22
6	0,07	-0,15	-0,20	-0,21	-0,28
7	0,02	0,05	0,02	0,02	0
8	0,12	0,14	0,09	0,13	0,01
9	0,00	-0,11	-0,06	-0,11	-0,11
10	-0,05	0,02	-0,01	-0,04	0,01
11	-0,07	-0,02	-0,01	0,02	0,09
12	-0,04	0,01	-0,07	-0,06	-0,02
Усього	-3,09	-0,16	-0,46	-0,06	3,03

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [20]

Центру економічної стратегії поділяє всіх біженців на 4 категорії: біженці, які мають «нову життєву траєкторію» (22% загальної кількості біженців із України); біженці, які мають сильний зв'язок із Україною (22%); біженці, які є «економічно вразливими» (17%); класичні «воєнні біженці» (34%) [19].

Аналіз статево-вікової піраміди мігрантів дозволяє деталізувати демографічний профіль осіб, що залучені до міграційних процесів, та виявити ключові структурні диспропорції. Так, рисунок 4 демонструє виражену асиметрію за статевою ознакою, особливо у репродуктивному та працездатному віці. Найбільшу частку серед мігрантів становлять жінки віком 35-44 роки (14%) та 25-34 роки (9%), що сукупно з категорією 45-54 роки (8%) формує потужне ядро жіночої міграції. У чоловічому сегменті пік також припадає на вікову групу 35-44 роки (9%), проте загальна питома вага чоловіків працездатного віку є помітно нижчою порівняно з жінками, що безпосередньо корелює з правовими обмеженнями на виїзд для чоловіків у період воєнного стану (рис.4).

Окремої уваги заслуговує дитяча та молодіжна міграція, яка має відносно рівномірний розподіл між статями (рис.3). Сумарна частка дітей віком до 17 років є значною, що підтверджує сімейний характер еміграції та прагнення забезпечити безпеку підростаючому поколінню. Зокрема, вікові групи 0-5, 6-9, 10-13 та 14-17 років утримуються на рівні 3-5% кожна, що вказує на суттєве вимивання майбутнього освітнього та трудового потенціалу країни. При цьому спостерігається низька мобільність старшого покоління (65+ років), частка якого не перевищує 1-2%, що пояснюється складністю адаптації літніх людей до нових умов та їхньою схильністю залишатися в місцях постійного проживання попри ризики.

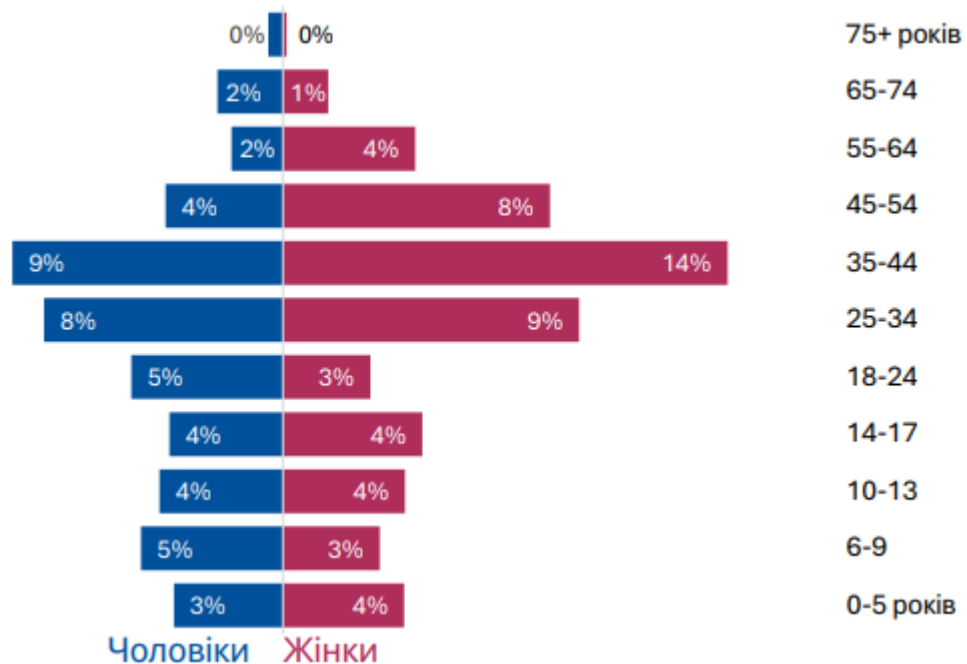

Рисунок 4 – Статево-вікова структура біженців [20]

Такі структурні особливості свідчать про загрозу «демографічного старіння» нації внаслідок вимивання найбільш активних та репродуктивних верств населення. Висока концентрація жінок середнього віку та дітей серед мігрантів створює ризик довгострокового неповернення, оскільки саме ці категорії найшвидше інтегруються в соціальні системи країн-реципієнтів через ринок праці та заклади освіти.

Аналіз розподілу біженців за регіонами їхнього попереднього проживання демонструє чітку географічну закономірність, де ключовим фактором виступає близькість до зони активних бойових дій та тимчасово окупованих територій. Найбільша частка вимушених переселенців походить зі східних та південних областей України, що пояснюється критичними безпековими ризиками та масштабними руйнуваннями житлової й соціальної інфраструктури в цих регіонах (рис.5).

Донецька, Харківська та Луганська області традиційно очолюють цей список, оскільки інтенсивність воєнних операцій там змусила значну частину цивільного населення шукати прихистку в більш безпечних регіонах або за кордоном. Паралельно з цим спостерігається суттєвий відтік населення з південних областей, зокрема Херсонської та Запорізької, що зумовлено як безпосередньою близькістю фронту, так і логістичними труднощами в умовах окупації чи постійних обстрілів.

Водночас центральні регіони, включаючи Київ та Київську область, також мають високі показники у загальній структурі, проте причини виїзду звідси часто поєднували безпекові аспекти з економічними чинниками та руйнуванням енергетичної системи. На противагу цьому, західні області представлені у розподілі значно меншою мірою, оскільки ці території відносно безпечніші, що робить їх частіше місцем призначення для внутрішньо переміщених осіб, аніж джерелом масового виїзду біженців за межі країни. Таким чином, існує пряма кореляція між інтенсивністю конфлікту в конкретному регіоні та обсягом міграційного потоку, що з нього виходить.

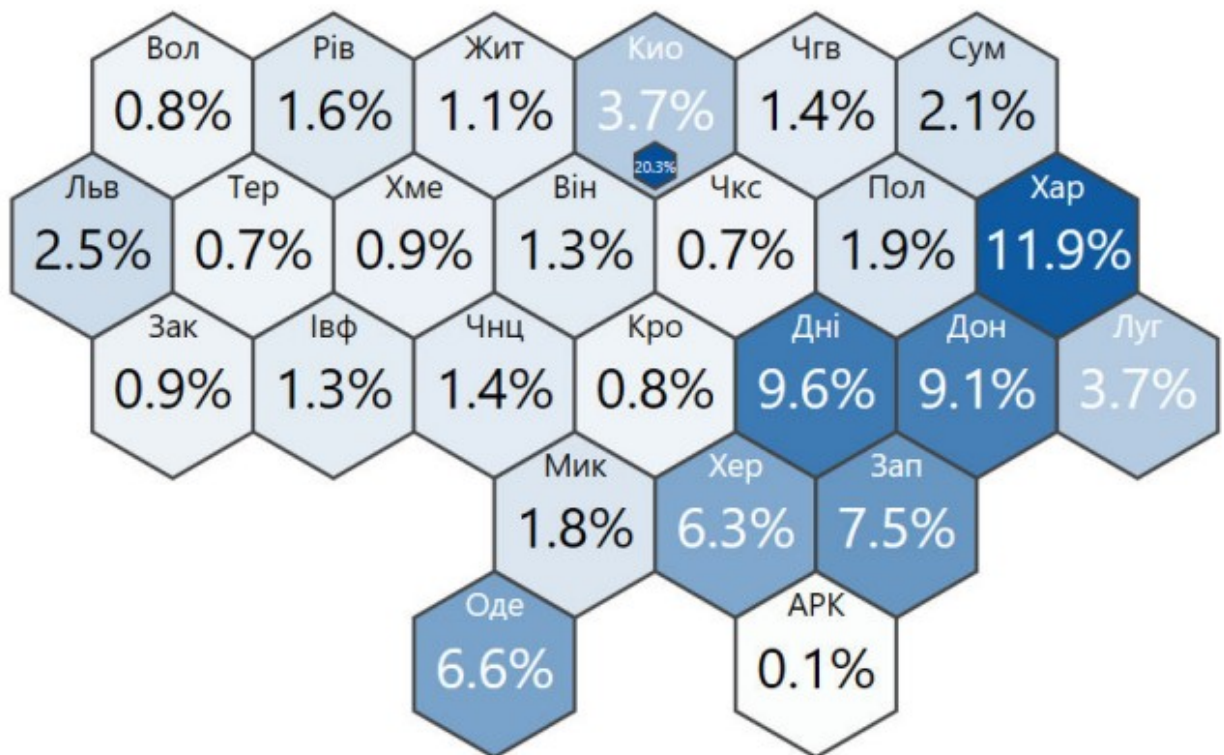

Рисунок 5 – Розподіл біженців за областями, у яких вони проживали в Україні [20]

Аналіз міграційних процесів в Україні у період 2022–2026 рр. свідчить про глибоку структурну трансформацію національного людського капіталу. Вимушене переміщення мільйонів громадян перейшло з фази екстреної мобільності до стадії довгострокової соціально-економічної адаптації. Ключовою загрозою є вимивання найбільш активного працездатного населення – жінок середнього віку та молоді, що в перспективі створює критичне навантаження на систему соціального забезпечення та гальмує темпи повоєнного відновлення через дефіцит кваліфікованої робочої сили.

Стабілізація показників внутрішнього переміщення та зовнішньої міграції на від’ємних значеннях у 2024-2026 рр. вказує на формування стійких «міграційних траєкторій». Географічна концентрація ВПО у прилеглих до зони конфлікту хабах (Дніпропетровщина, Харківщина) та зосередження біженців у країнах ЄС з високим рівнем соціальної підтримки (Німеччина, Польща) вимагає диференційованого підходу до державної політики повернення. Без дієвих механізмів реінтеграції та відновлення житлової інфраструктури існує високий ризик перетворення тимчасової міграції на незворотний демографічний розрив, що стане головним викликом для економічної безпеки України у наступному десятилітті.

Аналіз структурно-динамічних характеристик міграції у період з 2010 по 2026 роки унаочнює глибоку асиметрію між відносно прогнозованими довоєнними процесами та стихійними потоками воєнного часу. Виявлені нами тренди – від депопуляції сільських територій у першій половині досліджуваного періоду до масової вимушеної еміграції жінок і дітей та формування стійких хвиль ВПО протягом 2022–2026 рр. – детермінували зміну самої парадигми державного регулювання.

Якщо до 2022 року інституційні механізми адаптувалися до європейських стандартів контролю в умовах низької мобільності, то після 2022 року державна політика була змушена перейти в режим екстреного гуманітарного реагування, цифровізації послуг та розробки стратегій збереження людського капіталу.

Так, як було зазначено вище, у довоєнний період (до 22 лютого 2022 року) міграційна політика України формувалася під впливом підписання Угоди про асоціацію з ЄС, отримання безвізового режиму (2017 рік) та загальних глобалізаційних процесів. Ключовим документом була Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року[21].

Основні пріоритети довоєнної міграційної політики України були:

Інституційна та законодавча адаптація до стандартів ЄС, зокрема створення цифрових реєстрів, запровадження біометричних документів (ID-карток та закордонних паспортів), модернізація системи притулку для іноземців.

Регулювання трудової міграції, що було пов’язано із тим, що Україна виступала переважно як країна-донор робочої сили, уряд прагнув створити умови для легалізації заробітчан за кордоном та стимулювати їхнє повернення.

Протидія нелегальній міграції, що знаходило прояв у посиленні охорони державного кордону, розбудова пунктів тимчасового перебування іноземців та підписання угод про реадмісію (зокрема з ЄС).

Внутрішньо переміщені особи (ВПО), оскільки починаючи з 2014 року (анексія Криму та окупація частин Донецької й Луганської областей), держава змушена була адаптувати політику під потреби близько 1,5 мільйона ВПО, забезпечуючи їх соціальною допомогою та житловими програмами [21].

Повномасштабне вторгнення російської федерації спричинило найбільшу міграційну кризу в Європі з часів Другої світової війни, що обумовило зміну пріоритетів міграційної політики. Така зміна пріоритетів знайшла відображення у Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482» від 19 січня 2024 р. № 43-р. [22], відповідно до якого було змінено:

Мету Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. Так, у меті чітко було окреслено «перехід від політики реагування на внутрішні та зовнішні виклики у сфері міграції до політики прогнозування та попередження» [22], що вимагає розбудови систем прогностичної аналітики та моделювання демографічних процесів.

Розуміння категорії ВПО. Ця категорія почала розумітися більш широко, без прив'язки лише до Донецької, Луганської областей, АР Крим, а отже набула загальнонаціонального характеру без територіальної прив'язки до окремих регіонів.

Відбулася цифровізація інструментів державної міграційної політики щодо зазначеної категорії осіб: запроваджено цифрові сервіси в додатку «Дія» (оформлення статусу ВПО, подача заявок на виплати); запущено програми фінансової підтримки (щомісячні допомоги на проживання) та компенсацій бізнесу за працевлаштування ВПО; реалізовано програми релокації підприємств із прифронтових зон у західні регіони країни [21-24].

Розширено перелік та зміст цілей державної міграційної політики України. Акцент зроблено не лише на трудових мігрантах (як це було до 2022 року), а й на особах, «яким надано за кордоном тимчасовий захист» [22].

Переглянуто інструменти державного регулювання міграційних потоків із акцентом на «...сприяння поверненню українських трудових мігрантів та громадян України, яким надано за кордоном тимчасовий захист» [22], «...запобігання створенню сприятливих умов для легалізації та проживання в Україні осіб, які брали участь у бойових діях на стороні держави-агресора, зокрема з метою уникнення відповідальності за скоєні злочини проти Українського народу» [22].

У практичній площині під час гострої фази кризи урядом було забезпечено функціонування «зелених коридорів», безперерйну евакуаційну логістику АТ «Укрзалізниця» та спрощений режим перетину прикордонних пунктів для мільйонів громадян (переважно жінок, дітей та осіб похилого віку). Завдяки скоординованій міжнародній дипломатії, Європейський Союз

уперше в історії активував Директиву про тимчасовий захист, що дозволило українським громадянам отримати право на проживання, працевлаштування та медико-соціальне забезпечення в країнах ЄС без проходження тривалої та деструктивної процедури набуття статусу біженця.

У зв'язку із масштабністю цих трансформацій, Державна міграційна служба України (ДМС) та мережа Центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП) перейшли на особливий (антикризовий) режим функціонування. Було нормативно дозволено продовження строку дії закордонних паспортів та вклеювання фотокарток дітей у паспорти батьків; суттєво спрощено процедури ідентифікації та відновлення документів для осіб, які втратили їх у зоні бойових дій. Унікальним інструментом міграційної політики воєнного часу (періоду 2022–2026 рр.) став запуск і розширення мережі відокремлених підрозділів ДМС (Паспортний сервіс «Документ») безпосередньо за кордоном (у Польщі, Німеччині, Чехії, Туреччині, Словаччині тощо), що дозволило забезпечити безперервний юридичний зв'язок громадян із державою без необхідності їхнього фізичного повернення в Україну під час дії воєнного стану.

Підсумовуючи, можна констатувати, що сучасна міграційна політика України у період 2025-2026 рр. остаточно вийшла за межі суто операційного реагування та змістилася у площину стратегічного планування повоєнного відновлення. На тлі загрози тривалої демографічної депресії відбувається формоване становлення таких трьох довгострокових пріоритетів:

Комплексна політика реєміграції (повернення), що передбачає розробку та впровадження дієвих фінансово-економічних драйверів, таких як державна програма пільгового іпотечного кредитування «ЄОселя», надання безповоротних грантів для розвитку малого й середнього бізнесу «ЄРобота», спрямованих на створення конкурентних умов життєдіяльності порівняно з країнами Реципієнтами в ЄС.

Політика збереження національно-культурної ідентичності, що знаходить прояв у системній державній підтримці функціонування українських шкіл, суботніх та недільних навчальних закладів, а також мережі культурних хабів за кордоном з метою недопущення повної соціокультурної асиміляції та розриву зв'язків другого покоління мігрантів з Україною.

Трансформація національного ринку праці, що передбачає проєктування та обґрунтування принципово нової, селективної моделі залучення іноземної робочої сили (імміграції), оскільки зафіксовані масштаби неповернення громадян свідчать, що внутрішніх демографічних та людських ресурсів для реалізації масштабних завдань з повоєнної відбудови та економічного зростання країни може виявитися критично недостатньо.

Незважаючи на адаптивність державної міграційної політики до сучасних викликів авторський колектив роботи [24-28] звертає увагу на її проблеми та виклики, серед яких виділяє: «недостатній рівень міжвідомчої координації; проблеми з автоматизацією обліку ВПО; необхідність стабільного фінансування та інтеграції програм підтримки в

загальнодержавну політику, що суттєво залежать від донорської допомоги (ООН, ЄС, USAID тощо).

Таким чином, трансформація державної міграційної політики України у період 2010–2026 рр. демонструє складну еволюцію: від пасивного нормативного регулювання довоєнного часу до форсованого впровадження антикризових, цифрових та реєстраційних інструментів в умовах воєнного стану. Проте будь-яка інституційна архітектура управління міграційними процесами не може оцінюватися ізольовано від її практичних результатів. Головним критерієм спроможності або деструктивності міграційної політики виступає її реальний вплив на життєдіяльність держави.

З огляду на це, виникає об'єктивна аналітична потреба переходу від дослідження суто управлінських та нормативно-правових засад до комплексного аналізу впливу міграційних потоків на ключові показники соціально-економічного розвитку України, що дозволить оцінити масштаб нанесених втрат та окреслити параметри повоєнного відновлення.

Як свідчать результати дослідження Мульської О.П., у 2005-2019 рр., що міграційні процеси позначаються на рівні безробіття, рівні доходу (коефіцієнт кореляції 0,872), ПП, витратах на продукти харчування (коефіцієнт кореляції 0,996), розвитку малого бізнесу (коефіцієнт кореляції 0,868), зовнішньоекономічній діяльності (коефіцієнт кореляції 0,866) [36].

Аналіз результатів Васильцева Т. Г. [28], дозволяє стверджувати, що міграційні процеси в Україні негативно позначаються на її параметрах та особливостях соціально-економічного розвитку. Проте, для глибокого розуміння масштабів цього деструктивного впливу виникає потреба у його математичній верифікації та кількісному вимірюванні. Сама лише констатація негативних тенденцій є недостатньою для формування ефективних інструментів державної політики, що зумовлює доцільність застосування методів економетричного моделювання.

У цьому контексті особливої ваги набуває оцінка щільності зв'язку між просторовим переміщенням саме молодого покоління як найбільш динамічного ядра людського капіталу, основної вікової групи мігрантів із України та базовими макро- і мікроекономічними індикаторами країни. Зведена оцінка статистичних параметрів відповідних моделей регресійного аналізу, побудованих на основі дослідження [28], представлена у таблиці 9.

Таблиця 9 – Зведена оцінка статистичних параметрів моделей регресійного аналізу впливу міграції молоді на показники соціально-економічного розвитку України

Показники між якими встановлюється зв'язок	Коефіцієнт детермінації		Статистична похибка
	Основний	Скоригований	
Міграція молоді та продуктивність праці	0,81	0,55	3,16
Міграція молоді та доходи зведеного бюджету	0,99	0,98	85,9
Міграція молоді та частка витрат на виконання R&D у ВВП	0,97	0,94	0,00
Міграція молоді та співвідношення обсягів	0,60	0,55	0,00

доходів і вартості активів підприємств			
Міграція молоді та соціально-економічне відновлення України	0,81	0,75	12,8

Джерело: складено автором на основі даних [28]

Як свідчать дані таблиці 9, представлені результати оцінювання регресійних моделей дозволяють кількісно підтвердити та математично верифікувати канали деструктивного впливу просторового переміщення молоді на фінансову, інноваційну та виробничу підсистеми національної економіки.

Найвищу щільність зв'язку зафіксовано у моделі взаємозв'язку міграції молоді та доходів зведеного бюджету України, де коефіцієнт детермінації становить 0,99 (скоригований - 0,98). Це математично доводить, що на 99% варіація обсягів надходжень до бюджетної системи обумовлена саме динамікою міграційної мобільності молодого населення. Оскільки молодь є ключовим драйвером внутрішнього споживання (сплата ПДВ, акцизів) та найближчим резервом формування податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), її масовий виїзд (особливо у кризовий період 2022-2026 рр.) безпосередньо стискає податкову базу країни. Значна абсолютна похибка модельного ряду (85,9) пояснюється масштабістю самого результуючого показника, проте високе значення скоригованого коефіцієнту детермінації підтверджує максимальну точність моделі [28].

Надзвичайно високі та статистично точні параметри отримано для моделі зв'язку між міграцією молоді та часткою витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт) у ВВП коефіцієнти детермінації 0,97; 0,94), що свідчить про те, що відтік молодого покоління майже лінійно зумовлює згортання інноваційної діяльності в країні. Нульова статистична похибка (0,00) підкреслює функціональну точність даної моделі та підтверджує, що еміграція молодих науковців, аспірантів та фахівців високотехнологічних галузей консервує сировинну модель економіки й позбавляє її бази для повоєнної технологічної модернізації [28].

Модель зв'язку міграції молоді та продуктивності праці демонструє високу прогностну спроможність – коефіцієнт детермінації становить 0,81. Тобто 81% змін у рівні національної продуктивності праці детерміновано міграційними коливаннями всередині досліджуваної вікової групи. Певне зниження скоригованого коефіцієнта (0,55) за похибки 3,16 вказує на логічну присутність інших структурних чинників (руйнування основних засобів, капіталоозброєність), проте вплив якісних характеристик людського капіталу залишається визначальним. Вимивання найбільш адаптивної та освіченої частини працездатних ресурсів веде до загального старіння робочої сили та зниження середньої ефективності виробництва [28].

Помірну, але статистично значущу щільність зв'язку виявлено у моделі залежності співвідношення обсягів доходів і вартості активів підприємств від міграції молоді. Цей індикатор, що відображає оборотність активів та капіталовіддачу в реальному секторі, на 60% пояснюється наявністю чи

відсутністю молодого персоналу. Кадровий дефіцит призводить до простою потужностей, падіння операційної ефективності підприємств та зниження їхньої інвестиційної привабливості [28].

Взаємозв'язок між міграцією молоді та соціально-економічним відновленням України є найбільш критичним вузлом у всій системі повоєнного та поточного планування. Результати економетричного моделювання (коефіцієнт детермінації 0,81, скоригований – 0,75) математично доводять, що успіх ревіталізації країни на 81% залежить саме від того, чи залишиться молодь в Україні та чи повернеться вона з-за кордону. Цей зв'язок не є лінійним, він має глибокий структурний характер [28].

Таким чином, економетричний аналіз дозволяє сформулювати фундаментальний висновок: міграційні втрати молоді в Україні мають характер кумулятивного деструктивного імпульсу. Вони не просто погіршують загальну демографічну ситуацію, а послідовно руйнують фінансову стабільність держави, блокують її науково-технічний розвиток та обмежують граничну продуктивність праці, що математично обґрунтовує гостру потребу у переході міграційної політики до стратегії форсованого стимулювання рееміграції. Беручи до уваги все зазначене вище, сучасна міграційна політика України (трансформована у 2024-2026 рр.) має розглядатися не як інструмент обліку чи контролю кордонів, а як економічна стратегія виживання. Будь-які державні витрати на гранти («Робота»), доступну іпотеку («Оселя») чи підтримку ідентичності за кордоном є не соціальними видатками, а стратегічними інвестиціями в те, щоб уможливити саму координату відновлення України.

До схожих висновків приходять автори роботи [29, 30]. При цьому у Дискусійній записці Європейської комісії «Вплив трудової міграції на економіку України» зазначається, що масовий виїзд працездатного населення призводить до: скорочення пропозиції робочої сили, підвищення тиску на ринок праці, що знаходить прояв у зростанні заробітної плати та зниженні рентабельності діяльності підприємств; втрати кваліфікації молоді (значна частина українських мігрантів за кордоном працює не за спеціальністю або виконує найпростішу, низькокваліфіковану роботу, що веде до деградації їхнього професійного та наукового потенціалу) [30]. Відповідно до результатів дослідження Європейської комісії, хоча міграція із України у короткостроковій перспективі й дає потужний фінансовий та валютний імпульс через грошові перекази, але водночас створює глибокі довгострокові структурні ризики (депопуляція ринку праці, старіння робочої сили та втрата інтелектуального потенціалу), які обмежують граничні темпи модернізації держави, негативно позначатиметься на розвитку економіки країни [30].

Дослідження Міжнародної організації з міграції (МОМ) ще глибше розкриває механізм негативного впливу на соціально-економічний розвиток України масового переміщення та відтоку людського капіталу [31]. Так, у зазначеному звіті чітко констатується, що хоча національна економіка продемонструвала високий рівень адаптивності до умов воєнного стану, її

подальше зростання та здатність до відновлення наразі жорстко обмежені різким скороченням пропозиції робочої сили.

Масштабна еміграція призвела до катастрофічного стискання економічного потенціалу: навіть з урахуванням часткової стабілізації, реальний ВВП України становить лише близько 77% від довоєнного рівня 2021 року, що економетрично підтверджує виявлену нами щільну залежність між міграційними коливаннями та доходами зведеного бюджету (кореляція - 0,99). Аналітики МОМ акцентують увагу на безпрецедентній деформації вікової структури українського суспільства, що безпосередньо загрожує майбутній ревіталізації держави. Внаслідок вимивання найбільш мобільного та репродуктивного ядра нації - молодого покоління - понад чверть населення України (26,5%-27,7%) сьогодні становлять особи віком 60 років і старше, а середній вік громадян стрімко зріс до 44-44,7 років. Цей тренд посилюється критичним падінням сумарного коефіцієнта народжуваності до 1,0 дитини на одну жінку (при нормі простого відтворення 2,15), що практично позбавляє країну внутрішніх резервів для природного заміщення робочої сили. Крім того, загроза для соціально-економічного відновлення (модель для якого продемонструвала високу детермінацію на рівні 0,81) поглиблюється масштабним внутрішнім переміщенням населення, обсяг якого оцінюється у 3,7 мільйона осіб (ВПО). При цьому близько 79% із них перебувають у статусі зміщених понад рік, що формує стійкі територіальні та кваліфікаційні диспропорції на регіональних ринках праці й пригнічує капіталовіддачу реального сектору. У підсумку, за оцінками Світового банку, які наводить МОМ, довгострокові потреби України у відновленні сягають 524 мільярдів доларів США. Проте економетричні параметри дослідження доводять, що без зупинення еміграції молоді та переходу до політики активної реєміграції ефективне освоєння цих інвестицій буде заблоковане хронічним дефіцитом адаптивного та висококваліфікованого людського капіталу [31].

Беручи до уваги все зазначене вище, відтік населення трансформує міграційну ситуацію в Україні з категорії гуманітарних викликів у площину головної загрози національній безпеці. Актуальний стан і перспективи розвитку держави повністю залежать від наявності людського ресурсу. Це обґрунтовує потребу у негайному переході від міграційної політики «пасивного регулювання» до «економічної стратегії виживання», де фінансово-економічні драйвери реєміграції (програми «ЄОселя», «ЄРобота») та селективна імміграційна політика є головними інструментами відновлення геоекономічної суб'єктності України (рис.6).

Проведений аналіз стану та особливостей міграційних процесів, державної міграційної політики у 2010-2026 рр. дозволяє виділити наступні пріоритетні напрями підвищення ефективності соціально-економічної політики:

Комплексна політика реєміграції (повернення громадян), що передбачає перехід від пасивного спостереження до політики активного

стимулювання повернення українських трудових мігрантів та осіб, які отримали тимчасовий захист за кордоном.

Рисунок 6 – Напрями та інструменти підвищення ефективності міграційної політики України

Джерело: складено автором на основі даних [28, 29, 30, 31, 36]

Стимулювання внутрішнього перерозподілу та інтеграції ВПО шляхом подолання територіальних та кваліфікаційних диспропорцій на регіональних ринках праці, спричинених масштабним внутрішнім переміщенням (близько 3,7 млн ВПО, більшість з яких зміщені понад рік). Перехід від екстреної допомоги до довгострокових стратегій інтеграції.

Превентивна антибіфуркаційна політика утримання молоді, оскільки параметри економетричного моделювання доводять, що успіх повоєнного відтворення на 81% детермінований збереженням вікової структури та запобіганням непоправним втратам адаптивного молодіжного капіталу.

Збереження національно-культурної ідентичності, що запобігатиме повній соціокультурній асиміляції українців за кордоном та розриву їхніх зв'язків із батьківщиною.

Транснаціональна циркуляція людського та фінансового капіталу (концепція «Україна поза кордонами»), спрямована на переорієнтацію міграційного вектора з безпосереднього фізичного повернення на дистанційне залучення інтелектуального, інвестиційного та підприємницького потенціалу діаспори та вимушених мігрантів в економіку України.

Децентралізований кластерний розвиток та просторово-економічне вирівнювання, що передбачає створення нових виробничо-інноваційних майданчиків у відносно безпечних регіонах країни, орієнтованих на ефективне поглинання внутрішньо переміщеного населення відповідно до інвестиційних планів ревіталізації.

Цифровізація інструментів та послуг управління міграцією, зокрема модернізація державних сервісів для забезпечення їх доступності, гнучкості та швидкості в кризових умовах.

Захист національних інтересів та безпеки, зокрема посилення контролю для запобігання легалізації та проживання в Україні осіб, які брали участь у бойових діях на стороні держави-агресора.

Для практичної реалізації зазначених напрямків проведено дослідження дозволяє ідентифікувати низку адміністративно-правових, фінансово-економічних та цифрових інструментів:

I. Фінансово-економічні драйвери реєміграції та інтеграції:

Програма «єОселя» – інструмент пільгового іпотечного кредитування, спрямований на забезпечення житлом громадян та створення конкурентних умов життєдіяльності порівняно з країнами-реципієнтами в ЄС. Слід зазначити, що у контексті повоєнного відновлення цей інструмент трансформується з суто комерційного кредитування у важіль географічного перерозподілу людського капіталу через:

впровадження диференційованих відсоткових ставок (зниження до 1–3% або повне субсидування за рахунок коштів міжнародних донорів) для критично важливих категорій реємігрантів – молодих спеціалістів, науковців та дефіцитних інженерно-технічних кадрів;

пріоритезацію видачі кредитів у громадах із високим показником «міграційної місткості», де розгортаються нові виробничі кластери та

проекти ревіталізації, що дозволяє синхронізувати розширення житлового фонду із реальними потребами локальних ринків праці;

інтеграцію програми з механізмами компенсації за зруйноване майно (житлові сертифікати «єВідновлення»), що забезпечує швидке закріплення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у нових економічно активних регіонах проживання та мінімізує ризики їхньої повторної (зовнішньої) еміграції.

Програма «єРобота» – надання безповоротних грантів для розвитку малого й середнього бізнесу з метою стимулювання самозайнятості та створення нових робочих місць як для осіб, що повертаються, так і для ВПО.

Грошові компенсації бізнесу – фінансові виплати підприємствам за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, що стимулює залучення зміщеного населення до реального сектору економіки.

Програми релокації підприємств – організаційно-фінансове сприяння переміщенню виробничих потужностей із прифронтових зон у безпечніші (зокрема західні) регіони для збереження робочих місць та підтримки ВВП.

Державний фонд страхування міграційних ризиків – створення фінансового інструменту, що гарантує реємігрантам, які відкривають бізнес в Україні, компенсацію втрат у разі форс-мажорних обставин (безпекових та воєнних ризиків) протягом перших 2–3 років після повернення.

Механізми державного-приватного міграційного партнерства – спільне фінансування державою та великими промисловими інвесторами будівництва муніципального житла, дитячих садків та логістичних вузлів у громадах з високим індексом «міграційної місткості» для залучення реємігрантів і ВПО під конкретні індустріальні об'єкти.

Транснаціональні пільгові патенти та податкові канікули – надання права безподаткового імпорту обладнання та звільнення від сплати податку на прибуток строком до 3 років для суб'єктів господарювання, які засновуються в Україні громадянами, що легально повернулися з-за кордону після тривалого перебування у статусі тимчасового захисту.

Цільова субсидія на первинну житлову адаптацію («стартовий капітал репатріанта») – надання одноразової безповоротної фінансової допомоги або довгострокової безвідсоткової позики для покриття витрат на оренду житла протягом перших 6–12 місяців після повернення громадянина з-за кордону або переїзду ВПО у дефіцитну за трудовими ресурсами територіальну громаду. Це знижує поріг фінансових ризиків на етапі працевлаштування та первинної адаптації адаптивного капіталу.

II. Цифрові та сервісні інструменти:

Подальший розвиток та розширення функціоналу застосунку «Дія», що на сучасному етапі є ключовим інструментом цифровізації міграційних послуг, що дозволяє дистанційно та оперативно оформлювати статус ВПО, подавати заявки на щомісячні допомоги на проживання та інші соціальні виплати.

Модернізація державних реєстрів, зокрема створення єдиних цифрових баз даних та реєстрів для гнучкого моніторингу міграційних потоків і потреб населення. В умовах повоєнного відновлення цей інструмент має бути

трансформований з базової обліково-статистичної функції у проактивну аналітичну систему управління людським капіталом шляхом:

створення інтегрованої цифрової екосистеми моніторингу людського потенціалу, що передбачає архітектурне об'єднання баз даних Державної міграційної служби, Демографічного реєстру, Реєстру застрахованих осіб Пенсійного фонду та Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Це дозволить у реальному часі оцінювати не просто кількість осіб, а якісні параметри «адаптивного капіталу» (рівень освіти, професійний профіль, поточну зайнятість та забезпеченість житлом) у розрізі кожної територіальної громади;

впровадження предиктивної аналітики Big Data та алгоритмів штучного інтелекту для прогнозування напрямків та обсягів реєміграційних потоків. Модернізована система дозволить вираховувати локальні індекси міграційного тиску на інфраструктуру громад та оперативно коригувати напрямки фінансування житлових і грантових програм, усуваючи кваліфікаційні диспропорції на регіональних ринках праці ще до моменту їхнього загострення;

забезпечення транскордонної сумісності (інтерооперабельності) державних реєстрів із європейськими системами обліку осіб, які перебувають під тимчасовим захистом (зокрема з Електронною платформою реєстрації біженців ЄС). Це дасть змогу легально відстежувати динаміку маятникової міграції, оптимізувати надання консульських послуг і координувати з країнами-реципієнтами спільні програми стимулювання повернення громадян, мінімізуючи ризики їхньої остаточної соціокультурної асиміляції за кордоном.

Запровадження міграційних бондів, що передбачає випуск державних цільових облігацій внутрішньої та зовнішньої позики виключно для української діаспори та вимушених мігрантів за кордоном. Кошти від цих цільових облігацій спрямовуються у фонди відбудови конкретних міст, а інвестори отримують гарантований пільговий дохід або право на безкоштовні індустриальні площі/землю після повернення. У межах повоєнного відновлення цей інструмент має бути перетворений із суто боргового зобов'язання держави на потужний інвестиційно-репатріаційний міст, що може бути реалізовано через такі інноваційні механізми:

цільова децентралізація та сек'юритизація фондів відбудови, за якої емісія бондів прив'язується до конкретних муніципальних проєктів ревіталізації (наприклад, відновлення житлових масивів, шкіл чи комунальної інфраструктури конкретного міста або територіальної громади). Це дозволить інвесторам-мігрантам обирати об'єкти фінансування у своїх рідних регіонах, створюючи сильний емоційно-патріотичний стимул та забезпечуючи прямий контроль за використанням коштів;

інструменти нефінансової конверсії та опціони репатріації, що надають власникам облігацій вибір при настанні строку погашення: отримання гарантованого пільгового доходу (субсидованого міжнародними фінансовими організаціями) або конвертація номіналу бондів у матеріальні

та майнові активи в Україні. Такими активами можуть виступати права на довгострокову безкоштовну оренду індустриальних площ, отримання земельних ділянок під комерційне будівництво зі спрощеним цільовим призначенням або першочерговий викуп муніципального майна;

синхронізація з міжнародними гарантійними лініями Багатостороннього агентства з гарантування інвестицій та Світового банку, що дозволяє повністю застрахувати капітал мігрантів від воєнних та політичних ризиків. Такий підхід дозволить трансформувати заощадження українців за кордоном (які оцінюються у мільярди євро) з пасивних депозитів у європейських банках на активний оборотний капітал для вітчизняної економіки, міцно зв'язуючи довгострокові фінансові інтереси емігрантів із процесом відродження геоекономічної суб'єктності України.

Створення та розвиток платформи «Дистанційне громадянство» та запровадження цифрового «Економічного резидента-українця». Це дозволить українцям, які залишаються в ЄС, дистанційно відкривати бізнес в Україні на пільгових податкових умовах, інвестувати у стартапи, працювати на українські компанії без фізичного перетину кордону, зберігаючи зв'язок з економічним простором держави. Таким чином, у межах повоєнного відновлення цей інструмент може бути трансформований з базового інформаційного порталу на глобальну інституційну екосистему фіксації та капіталізації транснаціональних зв'язків, що, в свою чергу, може бути реалізована через такі інноваційні підходи:

концепцію «цифрової репатріації капіталу», що дозволяє нівелювати загрозу повної соціокультурної та економічної асиміляції українців, які тимчасово або постійно залишаються в країнах ЄС. Статус «Економічного резидента» надає юридично закріплене право виступати повноцінним суб'єктом внутрішнього ринку України – дистанційно засновувати юридичні особи, відкривати мультивалютні рахунки в українських банках за спрощеною процедурою та інвестувати у українські стартапи й фонди відбудови через інтегровані цифрові шлюзи;

впровадження екстериторіальних пільгових режимів (цифрових офшорів розвитку), що передбачають встановлення спеціальних інвестиційно-податкових умов (на зразок розширеної моделі «Дія.Сіті») для бізнесів, створених дистанційними резидентами. Це включає скасування мит на імпорт високотехнологічного обладнання для їхніх виробничих підрозділів в Україні, право на застосування податку на виведений капітал за зниженою ставкою та безперешкодне ведення зовнішньоекономічної діяльності без вимоги фізичного перетину державного кордону;

інтеграцію дистанційних працівників у національний ринок праці за допомогою створення інструментів віддаленої зайнятості та гнучкого контрактного права. Вимушені мігранти отримують змогу легально працювати на українські компанії, державні проєкти ревіталізації та консорціуми з освоєння інвестицій Світового банку, сплачуючи податки в бюджет України та залишаючись невіддільною частиною національного

соціоекономічного простору навіть під час перебування в іноземних юрисдикціях.

Запровадження ваучерів на перекваліфікацію під інвестиційні проєкти. Цей інструмент передбачає створення карти професійних потреб відбудови (на основі проєктів Світового банку на 524 млрд дол.). Держава видає ВПО та потенційним реємігрантам «таргетовані освітні ваучери», які фінансують навчання виключно під конкретне робоче місце, що з'явиться в процесі ревіталізації. У межах повоєнного відновлення зазначений механізм трансформується з пасивної форми соціальної підтримки безробітних у проактивний інструмент синхронізації ринку праці та інвестиційного поглинання, що реалізується через такі інноваційні підходи:

впровадження принципу випереджального навчання на основі динамічної цифрової карти вакансій відбудови. Держава видає ВПО та потенційним реємігрантам «таргетовані освітні ваучери», що фінансують здобуття нових компетенцій виключно під конкретне, детерміноване інвестиційним проєктом робоче місце. Це дозволяє усунути кваліфікаційні диспропорції на регіональних ринках праці ще до моменту фізичного старту будівництва чи промислового розгортання об'єктів;

створення тристоронніх репатріаційно-освітніх консорціумів (держава – освітній провайдер – іноземний підрядник/інвестор). Фінансування ваучера здійснюється за рахунок грантових коштів міжнародних фінансових організацій, а освітні програми сертифікуються компаніями, що виграли тендери на відбудову інфраструктури. Це гарантує репатріантам та внутрішньо переміщеним особам автоматичне працевлаштування за європейськими стандартами оплати праці одразу після завершення навчання, створюючи сильний економічний стимул для повернення та закріплення адаптивного капіталу в Україні;

інтеграцію мікрокваліфікацій та дуальної освіти в систему ваучерної підтримки. Замість тривалого академічного перенавчання інструмент фокусується на інтенсивних, модульних програмах швидкого здобуття цифрових, інженерних та управлінських навичок, необхідних для роботи з високотехнологічним обладнанням і новітніми будівельними технологіями. Це суттєво підвищує коефіцієнт капіталовіддачі реального сектору економіки та забезпечує гнучке поглинання вивільненої робочої сили в процесі структурної ревіталізації держави.

Цифрова екосистема репатріаційного супроводу – інтегрований у «Дію» сервіс персоналізованого супроводу мігранта («мобільний асистент репатріанта»), що надає особі індивідуальну дорожню карту повернення: від автоматичного підбору житла за програмою «ЄОселя» та вакансій під наявну кваліфікацію до алгоритму реєстрації дітей у закладах освіти за новим місцем проживання.

III. Інституційно-гуманітарні та культурні інструменти:

Впровадження інструменту обов'язкового оцінювання «міграційної місткості» кожної територіальної громади. Перед спрямуванням інвестицій у громаду проводиться розрахунок: скільки робочих місць можна створити, яка

реальна кількість ВПО здатна їх зайняти і яка інфраструктура (садки, школи, житло) для цього потрібна. Такі заходи дозволять усунути територіальні диспропорції ринку праці.

Розвиток соціокультурної мережі за кордоном, що передбачає забезпечення системної державної підтримки функціонування українських шкіл (суботніх і недільних) та створення мережі культурних хабів в країнах перебування українських біженців. Крім того, щоб запобігти повній соціокультурній асиміляції та розриву зв'язків, впровадження інструменту інтегрованих європейсько-українських онлайн-шкіл із взаємним визнанням кредитів (ECTS). Дитина за кордоном не повинна вчитися у двох школах одночасно – державна політика має забезпечити перезарахування дисциплін, зменшуючи когнітивне навантаження на молодь.

Адміністративно-правове регулювання ринку праці, зокрема подальша адаптація до стандартів ЄС, оптимізація правил ліцензування посередників з працевлаштування та впровадження гнучких механізмів управління міграційними потоками відповідно до поточних потреб економічного відновлення.

Запровадження механізму «Гнучкого імпорту кваліфікацій». Враховуючи, що наявні економетричні моделі фіксують хронічний дефіцит адаптивного капіталу, необхідним є інструмент спрощеної нострифікації (визнання) дипломів, професійних сертифікатів та ліцензій, здобутих українцями за кордоном. Перехід від бюрократичного підтвердження до автоматичного визнання кваліфікацій країн ЄС та G7.

Запровадження програми «Професійного шефства», що може виступати інструментом залучення висококваліфікованих емігрантів до управління процесами повоєнного відновлення як консультантів, менторів та незалежних директорів у державних та комунальних підприємствах без вимоги їхнього фізичного переїзду в Україну. В умовах масштабної ревіталізації економіки цей механізм може бути трансформований у гнучку модель репатріації інтелектуального капіталу шляхом:

інституціоналізації інструменту «дистанційного корпоративного нагляду», що передбачає інтеграцію представників української науково-технічної та бізнес-еліти, яка перебуває за кордоном, до наглядових рад державних корпорацій, агенцій регіонального розвитку та комунальних підприємств, що дозволить залучити передовий західний досвід корпоративного управління, забезпечити прозорість розподілу фінансової допомоги міжнародних донорів і підвищити інвестиційну привабливість вітчизняних суб'єктів господарювання;

створення цифрового реєстру експертного капіталу діаспори, інтегрованого з базами даних профільних міністерств та міжнародних організацій. Інструмент дозволить оперативно залучати висококваліфікованих експертів з-за кордону до розробки та експертизи складних інженерних, архітектурних, екологічних та управлінських проєктів у межах планів відбудови Світового банку (на суму 524 млрд дол. США), нівелюючи хронічний дефіцит внутрішніх високопрофесійних кадрів;

впровадження програм транснаціонального менторства та «технологічного шефства» над українськими стартапами, малими й середніми підприємствами (МСП) та закладами вищої освіти. Формування сталих експертних мостів забезпечить безперервний трансфер новітніх технологій, адаптацію українських бізнес-процесів до регуляторних стандартів ЄС та вихід вітчизняних виробників на глобальні ринки, зберігаючи та капіталізуючи зв'язки емігрантів із батьківщиною без залучення значних інфраструктурних витрат на їхнє фізичне переселення.

Інституціоналізація Національного агентства з репатріації та людського капіталу – створення єдиного центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом, відповідального за координацію міжвідомчої взаємодії, аудит міграційних ризиків територіальній громаді, верифікацію транснаціональних бізнес-ініціатив та моніторинг виконання цільових програм повернення громадян. Слід зазначити, що в межах реалізації повоєнної моделі розвитку цей інститут має бути трансформований з бюрократичного координатора у головного маркетмейкера національного ринку праці та оператора людського потенціалу, що діє за такими функціональними напрямками:

консолідація міжвідомчих повноважень та усунення управлінської фрагментації, що передбачає вертикальне підпорядкування Агентству питань міграційного менеджменту, які раніше були розпорошені між Міністерством соціальної політики, Міністерством економіки, Міністерством закордонних справ та Державною міграційною службою. Це дозволить сформувати єдине вікно прийняття рішень та реалізувати наскрізну державну політику – від консульського супроводу українців за кордоном до їхнього фінансового та житлового закріплення всередині країни;

впровадження методології обов'язкового «міграційно-демографічного аудиту» територіальних громад. Агентство наділяється повноваженнями верифікувати інвестиційні та інфраструктурні проєкти ревіталізації на предмет їхнього забезпечення людським ресурсом. На основі аналізу Big Data та державних реєстрів орган розраховує коефіцієнти «міграційної місткості» кожної громади, запобігаючи нецільовому спрямуванню коштів у депопуляційні зони та стимулюючи децентралізований кластерний розвиток і створення нових робочих місць там, де є реальний профіцит або обґрунтована потреба у залученні ВПО;

адміністрування транснаціональних фінансово-економічних мостів. Агентство виступає головним державним верифікатором та гарантом для міжнародних бізнес-ініціатив діаспори та цифрових «Економічних резидентів-українців». Воно безпосередньо координує випуск та цільове використання міграційних бондів, супроводжує інвестиційні пули, спрямовані на відбудову конкретних міст, та контролює надання транснаціональних податкових пільг і канікул для репатріантів;

моніторинг ефективності за системою динамічних. Оцінка діяльності Агентства базується не на кількісних показниках виданих довідок чи зафіксованих перетинів кордону, а на економетричних параметрах

капіталовіддачі реального сектору економіки. Ключовими метриками виступають: швидкість ліквідації кваліфікаційних диспропорцій на ринку праці, відсоток збереження та повернення молодіжної вікової структури (що на 81% детермінує успіх відновлення) та рівень реального поглинання інвестицій Світового банку (524 млрд дол. США) через залучення адаптивного та висококваліфікованого людського капіталу.

ВИСНОВКИ

Установлено, що термін «міграція» походить від латинського *migratio* (переселення) і означає територіальне переміщення людей зі зміною постійного місця проживання; у сучасній науці немає єдиного загальноприйнятого підходу до трактування міграції. Вона розглядається як складне, мозаїчне й конфліктогенне явище, що виходить за межі простого переміщення та охоплює всі види просторового руху (включаючи сезонні, епізодичні й маятникові потоки).

Обґрунтовано, що причини міграції поділяються на економічні та неекономічні, ключовим рушієм є синергія внутрішніх детермінант національного розвитку та кон'юнктурних чинників світової економіки.

Визначено, що державна міграційна політика в сучасних умовах є невід'ємним елементом системи національної безпеки, оскільки вона безпосередньо впливає на демографічну стійкість та економічний суверенітет держави, трансформується від суто обмежувально-контрольної функції до стратегічного управління людськими ресурсами. При цьому виділяється дворівнева структура регулювання: адміністративно-правова та соціально-економічна.

Доведено, що міграційні процеси чинять суперечливий вплив на економіку.

Визначено, що сучасна оцінка міграційних процесів здійснюється із використанням таких показників: міграційний приріст, загальний коефіцієнт прибуття, загальний коефіцієнт вибуття, міграційне сальдо, загальний коефіцієнт міграційного приросту, коефіцієнту інтелектуального заміщення тощо.

Установлено, що довоєнний період (2010-2021 рр.) характеризувався станом «нестійкої рівноваги» та мав кілька яскраво виражених тенденцій:

Попри те, що загальне міграційне сальдо країни залишалося позитивним (збільшилося з 3,5 до 8,5 осіб на 10000 наявного населення), реальна інтенсивність процесів була низькою. Чиста зміна населення за рахунок міграції становила лише 0,05% - 0,09% на рік.

Міграція не відігравала суттєвої ролі у компенсації природних втрат населення. Позитивний тренд забезпечувався переважно загальним зниженням мобільності - падінням коефіцієнтів як вибуття (на 24,4 пункти), так і прибуття (на 19,4 пункти).

Спостерігалось глибоке розходження між міською та сільською місцевостями. Сільська місцевість стабільно втрачала людський капітал (коефіцієнт міграційного приросту за період знизився на 1,2 пункти). Єдиним винятком став 2014 рік, коли через початок російської агресії село тимчасово виступило безпечним «буфером» для вимушених переселенців (сальдо +2,3).

Міська місцевість демонструвала ефект кумулятивного зростання (сальдо зросло на 8,6 пунктів). У 2021 році загальний приріст у містах (15,4) майже втричі перевищував показник суто міждержавної міграції (5,4), що підтверджує роль міст як головних акумуляторів ресурсів та центрів

внутрішньої урбанізації. Позитивні результати зовнішнього (міждержавного) обміну в селах повністю нівелювалися інтенсивним відтоком селян до міст.

Найвищими середніми показниками прибуття характеризувалися Київська область (251,9), м. Київ (173) та Полтавська область (172). Стабільне позитивне середнє міграційне сальдо зафіксовано лише у 9 регіонах (лідери: Київська, Одеська, Харківська області та м. Київ). Позитивне сальдо міждержавної міграції чітко концентрувалося навколо столиці та економічно активних центрів (Харків, Дніпро, Львів).

14 областей мали стійке міграційне скорочення, де найнижчі показники зафіксовано в Кіровоградській (-19,5), Херсонській (-15,7) та Сумській (-14,1) областях. Найменша інтенсивність переміщень загалом була притаманна прикордонним західним та деяким південним областям.

Міграція мала «жіноче обличчя» за обсягами (жінки частіше вибували й прибували, демонструючи вищу соціальну мобільність), але «чоловіче обличчя» за результативністю. Чистий міграційний приріст забезпечували переважно чоловіки (у 2021 р. сальдо чоловіків склало +15522 особи, жінок – лише +5739). Жіноча міграція мала більш «циклічний» характер обміну.

У потоках домінувала молодь у віці 15-24 роки (35% від усіх мігрантів). Протягом періоду частка наймолодших груп (15-29 років) у потоках дещо знизилася, натомість зросла частка осіб віком 30-39 років. Станом на 2021 рік найбільше позитивне сальдо спостерігалось у категорії 15-19 років.

Воєнний період (2022-2025 рр.) характеризується:

Наявністю суттєвих демографічних ризиків, що накопичувалися у довоєнний період через депопуляцію сіл, регіональну асиметрію та загальне старіння міграційного капіталу, з початком повномасштабного вторгнення перетворилися на катастрофічні за своїми масштабами демографічні втрати.

Кардинальною зміною міграційних векторів. Так, якщо у довоєнний період основним драйвером перерозподілу людського капіталу були внутрішньорегіональні переміщення та урбанізація (рух у великі міста), то після 24 лютого 2022 року домінуючими стали:

Масштабна зовнішня еміграція (виїзд мільйонів громадян за кордон, переважно жінок та дітей, що повністю перекреслило довоєнне «жіноче обличчя» циклічного обміну на користь тривалого перебування за межами країни).

Масове внутрішнє переміщення (ВПО) з тимчасово окупованих територій та зон бойових дій (насамперед зі сходу та півдня України) до відносно безпечних центральних та західних регіонів.

Установлено, що трансформація міграційних процесів змусила державу повністю перебудувати нормативно-правову базу та пріоритети політики:

Запровадження особливого правового режиму. Жорстке обмеження на виїзд за кордон для чоловіків віком 18-60 років. Це кардинально змінило довоєнну пропорцію, де саме чоловіки забезпечували стабільне позитивне сальдо завдяки меншому вибуттю.

Фокус на інституті ВПО. Державна політика переорієнтувалася на облік, фінансову підтримку, розміщення та інтеграцію мільйонів внутрішньо переміщених осіб всередині країни.

Цифровізація та безпековий облік. У довоєнний період чоловіки частіше реєструвалися офіційно лише для працевлаштування чи взаємодії з держорганами (як-от у 2014 році). У воєнний період держава значно посилила обов'язковий військовий та міграційний облік через цифрові інструменти.

Співпраця з міжнародними партнерами та євроінтеграція. Міграційна політика стала щільно пов'язаною з європейськими директивами (зокрема, механізмом Тимчасового захисту в ЄС). На перший план вийшли завдання координації повернення громадян, збереження зв'язку з діаспорою та майбутньої репатріації людського капіталу для відбудови держави.

Установлено, що просторове переміщення населення, зокрема молоді, здійснює кумулятивний деструктивний імпульс на фінансову систему держави, блокує перехід України до високотехнологічної моделі розвитку, формує загрозу національній безпеці держави.

Обґрунтовано, що задля подолання цих деструктивних чинників необхідно кардинально зміни курсу державної міграційної політики – від «пасивного регулювання» та екстреної допомоги до стратегії економічного виживання й активного управління людським капіталом.

Запропоновано реалізацію цього курсу забезпечувати через п'ять пріоритетних напрямів (комплексна реєміграція, внутрішній перерозподіл ВПО та кластеризація, превентивне утримання молоді, транснаціональна циркуляція капіталу, а також захист національних інтересів та міграційний контроль), які спираються на три блоки інструментального забезпечення: фінансово-економічні драйвери (державні програми, компенсації бізнесу, релокація, міграційні фонди та партнерства), цифрові та сервісні інструменти (екосистема «Дія», міграційні фонди, онлайн-платформи та репатріаційний супровід), та інституційно-гуманітарні засоби (адаптація до стандартів ЄС, соціокультурні хаби, гнучкий імпорту кваліфікацій та оцінка міграційної місткості громад). Кінцевим ефектом впровадження запропонованого комплексу рішень має стати ревіталізація людського капіталу, забезпечення ефективного поглинання інвестицій відбудови та повне відновлення гео економічної суб'єктності України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична довідка ООН: Міграція до та з України <https://ukraine.un.org/uk/download/62818/114942>
2. Міграція в Україні: факти і цифри 2021 / Міжнародна організація з міграції (МОМ), Агентство ООН з питань міграції. Київ, 2021. 56 с. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf (дата звернення: 10.03.2026).
3. Бондар Т. В., Ганюков О. А. Зовнішня міграція українців до та після повномасштабної агресії (порівняльний аналіз). Український соціум. 2023. № 1 (84). С. 32–53. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2023.01.032>
4. Іващук І. О., Стахова Н. В., Живко М. А. Міжнародні міграційні процеси : навчальний посібник / І. О. Іващук, Н. В. Стахова, М. А. Живко. – Тернопіль. : ЗУНУ. 2022. 204 с.
5. Харитонов Р. Ф., Чайковський Ю. В. Міжнародне міграційне право : навч.-метод. посіб. [Електронне видання] / НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2022. 78 с.
6. Дзеніс О. О., Шарко Н. Г. Міжнародна міграція робочої сили в сучасних умовах та її вплив на міграційну політику держави. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-20>
7. Ринок праці, міграція та соціально-економічний розвиток Європейського Союзу та України : навч.-метод. посіб. / Ю. О. Цевух. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2021. – 140 с.
8. Розвиток світового ринку праці в умовах глобалізації: трансформаційний дискурс. Монографія / Калініна С. П., Булатова О. В., Кушнарченко О. П., Савченко Е. О; за заг. ред. д-ра екон. наук, професора С. П. Калініної, д-ра екон. наук, професора О. В. Булатової. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 221 с.
9. Воронко О. С. Вплив глобалізації на міжнародну міграцію робочої сили. Вісник ЛТЕУ. Економічні науки. 2023. Вип. 73. С. 70–75. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2023-73-10>
10. Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/publikatsiyi-predstavnytstva-mom-v-ukrayini>
11. Гуржій Т. О. Трудова міграція в Україні : монографія / Тарас Олександрович Гуржій, Володимир Григорович Кравченко, Людмила Вікторівна Ніколаєва ; Київ. нац. торг.-економ. ун-т. – Київ : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2019. – 255 с.
12. Попик О. В. Еколого-економічні аспекти міграційних процесів. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 36. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-39>
13. Міграційні втрати молоді та ресурсний потенціал повоєнної відбудови України: моделювання взаємовпливів та інструментарій посилення резильєнтності : монографія, електронне видання / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» за редакцією д.е.н., проф. Васильціва Т. Г. Львів, 2024. 350 с.

14. Буга Г. С., Буга В. В. Міграційна політика України як елемент національної безпеки. Актуальні питання юриспруденції. 2025. Вип. 2. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2025-2.18>
15. Національна політика та глобальні виклики: інструменти реагування: кол. монографія / Макарова О.В., Новіков В.М., Романюк С.А., Чугунов І.Я., Лісогор Л.С., Шелудько Н.М., Герасименко Г.В., Новак І.М., Герасименко І.В., Іващенко С.В., Макаренко О.М., Шевкун Т.В. Національна академія наук України, Інститут демографії та проблем якості життя – Електронне видання. – Київ, 2025. – 169 с.
16. Назарова Г. В., Остапчук В. В. Теоретико-концептуальні підходи до сутності міграції. Економіка та суспільство. 2025. Вип. 73. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-73-35>
17. Державна служба статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/uk/page-contents/nakaz-vid-08042026-no85>
18. IOM. Ukraine Crisis Response Plan 2026. URL: <https://crisisresponse.iom.int/response/ukraine-crisis-response-plan-2026>
19. Україна – Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні – Опитування загального населення – Раунд 22 – січень 2026 року. <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremishchennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo>
20. Центр економічної стратегії. Українські біженці після чотирьох років за кордоном. П'ята хвиля дослідження. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-refugees-fifth-wave/>
21. Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text>
22. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482» від 19 січня 2024 р. № 43-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2024-%D1%80#Text>
23. Аналіз міграційної політики держав: орієнтири для України. URL: <https://ampua.org/wp-content/uploads/2024/02/Analiz-migraciynoi-politiki-derzhav-orientiri-dlya-Ukraini.pdf>
24. Аналітична записка «Аналіз стану міграційних процесів в Україні» (в рамках реалізації Проекту 101132435 — SKILLS4JUSTICE Topic: HORIZONCL2-2023-TRANSFORMATIONS-01-03 «Партнерство навичок для стійкої та справедливої міграції»). URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2025/10/az_analiz_stanu_migracproc_in_ukraine_2025.pdf
25. Романюк П. Міграційна політика України: правове регулювання та євроінтеграція. URL: https://oporaua.org/uploads/content/content_file_uk/25707/25707.pdf
26. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні : аналіт. доп. / [В. Потапенко, А. Головка, О. Валецький та ін.] ; за ред. В. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 33 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.01>

27. Іонін Є.Є., Загородний В.М. вплив міграційних процесів на соціально-економічне становище України. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/4097/4029/>
28. Васильців Т. Г. Імітаційне моделювання впливу міграційних втрат української молоді на потенціал соціально-економічного відтворення: ідентифікація точок біфуркації та Big Data екосистеми: науково-аналітична доповідь. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів. 2024. 146 с.
29. Чернобай Л., Маліброда С. Вплив міжнародної міграції на економіку України. Вісник економіки. 2024. Вип. 1. С. 168–179. DOI: 10.35774/visnyk2024.01.168
30. Pieńkowski J. The Impact of Labour Migration on the Ukrainian Economy. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/49fb1672-031a-453a-bf01-a9da9431c59a_en?filename=dp123_en.pdf&prefLang=bg
31. MIGRATION IN UKRAINE: 2024 FACTS AND FIGURES. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2026-03/iom-ukraine_facts-2024-eng.pdf
32. Мульска О. П. Міграційні процеси & економічне зростання: теорія каузальності та практика ефективного управління: монографія. Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», Львів, 2022. 472 с
33. Ровенчак О. А., Володько В. В. Міжнародна міграція: теорія та практика : монографія. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. 412 с.
34. Академічна міграція з України: сутність, тенденції та механізми регулювання: монографія. Київ: ВАДЕКС, 2025. 263 с.
35. Розвиток вітчизняного ринку кваліфікацій в умовах воєнних та повоєнних міграційних процесів : монографія [Електронний ресурс] / за ред. С. В. Мельника ; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2025. 96 с.
36. Національна політика та глобальні виклики: інструменти реагування: кол. монографія / Макарова О.В., Новіков В.М., Романюк С.А., Чугунов І.Я., Лісогор Л.С., Шелудько Н.М., Герасименко Г.В., Новак І.М., Герасименко І.В., Іващенко С.В., Макаренко О.М., Шевкун Т.В. Національна академія наук України, Інститут демографії та проблем якості життя – Електронне видання. – Київ, 2025. – 169 с.